उपशम

प्रायः टीकाहरूमा मानिसहरू नयाँ कुराहरू खोज्दछन्; तर वस्तुतः सत्य त सत्य हो। त्यो न नयाँ हुन्छ र न पुरानो हुन्छ। नयाँ कुराहरू त अखबारमा छापिंदै रहन्छन्, जुन चाँही नयाँ-पुराना घटनाहरू हुन्। सत्य अपरिवर्तनशील छ, भने अरू कसैले के भन्नु? यदि भन्दछ भने त्यसले पाएको छैन। प्रत्येक महापुरुष यदि हिडेर त्यो लक्ष्यसम्म पुग्यो भने उसले एउटै कुरा भन्नेछ। उसले समाजको बीचमा फाटो उत्पन्न गर्न सक्दैन। यदि गर्छ भने सिद्ध छ कि त्यसले पाएको छैन। श्रीकृष्ण पनि त्यही सत्यलाई भन्नुहुन्छ जो पूर्व मनीषिहरूले देखेका थिए, पाएका थिए र भविष्यमा हुने महापुरुषहरूले यदि पाउँछन् भने यही भन्नेछन्।

महापुरुष र उनको कार्य-प्रणाली- महापुरुष संसारमा सत्यको नाममा फैलिएको र सत्यजस्तो प्रतीत हुने कुरीतिहरूलाई शमन गरेर कल्याणको पथ प्रशस्त गरिदिन्छ। यो पथ पनि संसारमा पहिलेदेखि नै रहन्छ, तर त्यसैको समानान्तर, त्यस्तै आभास हुने अनेकौं पथ प्रचलित हुन्छन्। तीमध्ये सत्यलाई छुट्याउन अप्ठ्यारो हुन्छ कि वस्तुतः सत्य के हो। महापुरुष सत्यस्थित हुनाले त्यसमध्ये सत्यलाई चिन्दछ, त्यसलाई निश्चित गर्दछ र त्यो सत्यतिर अभिमुख हुन समाजलाई प्रेरित गर्दछ। यस्तै प्रयास रामले गर्नुभयो, महावीरले गर्नुभयो, महात्मा बुद्धले गर्नुभयो, ईसा र मुहम्मदले पनि यही गरे। साथै कबीर, गुरुनानक इत्यादि सबैले यही गरे। महापुरुष यस संसारबाट विदा भएपछि भविष्यका पीढिका मानिसहरूले उनले बताएको मार्गको अनुसरण नगरेर उनीहरूको जन्मस्थल, मृत्युस्थल र ती स्थलहरूलाई पूज्न थाल्छन् जहाँ उनीहरू गएका थिए। क्रमशः उनीहरूले त्यसको मूर्ति बनाएर पूजन थाल्छन्। यद्यपि आरम्भमा उनले उनीहरूको स्मृतिलाई नै एकत्र गर्छन्, तर कालान्तरमा भ्रममा पर्दछन् र त्यही भ्रम रुढीको रूप लिन्छ।

योगेश्वर श्रीकृष्णले पनि तत्सामयिक समाजमा सत्यको नाममा पलाएको रीति-रिवाजहरूलाई खण्डन गरेर समाजलाई प्रशस्त पथमा खडा गरीदिए।

अध्याय २/१६मा वहाँले भन्नुभयो, अर्जुन! असत् वस्तुको अस्तित्व नै छैन र सत्‌को भने तीनवटै कालमा अभाव छैन। भगवान् भएकोले म यो आफ्नो तर्फबाट भनिरहेको छैन बरू यसको फरक तत्वदर्शीहरूले देखे र त्यसैलाई म भन्न गइरहेको छु। तेह्रौं अध्यायमा वहाँले क्षेत्र–क्षेत्रज्ञको वर्णन त्यसैप्रकार गर्नुभयो, जो '**ऋषिभिर्बहुधागीतम्**'– ऋषिहरूद्वारा प्रायः गाइसकिएका थिए। अठारौं अध्यायमा त्याग र संन्यासको तत्व बताउँदै वहाँले चारवटा मतहरूमध्ये एउटाको चयन गर्नुभयो र त्यसलाई आफ्नो समर्थन दिनुभयो।

संन्यास– कृष्णकालमा अग्निलाई स्पर्श नगर्ने तथा चिन्तनको पनि त्याग गरेर योगी, संन्यासी भनिनेहरूको सम्प्रदाय पनि फस्ट्याइ रहेको थियो। यसको खण्डन गर्दै वहाँले स्पष्ट गर्नुभयो कि ज्ञानमार्ग तथा भक्तिमार्ग, दुबैमध्ये कुनै पनि मार्ग अनुसार कर्मलाई त्याग्ने विधान छैन। कर्म त गर्ने पर्दछ। कर्म गर्दा–गर्दै साधना यति सूक्ष्म हुन्छ कि सर्व–संकल्पहरूको अभाव हुन जान्छ, त्यो पूर्ण संन्यास हो। बीच बाटोमा संन्यास नामको कुनै वस्तु नै छैन। मात्र क्रियाहरूलाई त्यागेर तथा अग्निलाई नछुनाले न कोही संन्यासी हुन्छ, न योगी– जसलाई अध्याय दुई, तीन, पाँच, छः र खासगरी अठारौं अध्यायमा देख्न सकिन्छ।

कर्म– यस्तै भ्रान्ति कर्मको सम्बन्धमा पनि पाइन्छ। अध्याय २/३९मा वहाँले बताउनु भयो कि अर्जुन! अहिलेसम्म यो बुद्धि तिम्रो लागि सांख्ययोगको विषयमा भनियो र अब यसैलाई तिमी निष्काम कर्मको विषयमा सुन। यससँग युक्त भएर तिमी कर्महरूको बन्धनलाई राम्ररी नाश गर्न सक्छौं। यसको थोरै आचरण पनि महान् जन्म–मरणको भयबाट उद्धार गराउने हुन्छ। यस निष्काम कर्ममा निश्चियात्मक क्रिया एउटै छ, बुद्धि एउटै छ, दिशा पनि एउटै छ, तर अविवेकीहरूको बुद्धि अनन्त शाखा भएको हुन्छ, यसैले त्यो कर्मको नाममा अनेकौं क्रियाहरूको विस्तार गरिलिन्छन्। अर्जुन! तिमी नियत कर्म गर। अर्थात् क्रियाहरू धेरै छन्, उनीहरू कर्म होइनन्। कर्म कुनै निर्धारित दिशा हो। कर्म कुनै एउटा यस्तो वस्तु हो, जो जन्म–जन्मान्तरबाट भइरहेको शरीरको यात्रालाई अन्त्य गरिदिन्छ। यदि एउटा पनि जन्म लिनु पर्‍यो भने यात्रा पूर्ण कहाँ हुन्छ भयो?

यज्ञ– त्यो नियत कर्म कुन हो? श्रीकृष्णले स्पष्ट गर्नुभयो कि **'यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबन्धनः'**– अर्जुन! यज्ञको प्रक्रिया नै कर्म हो। यसको अतिरिक्त संसारमा जे जति पनि गरिन्छ ती यसै लोकका बन्धन हुन्, न कि कर्म। कर्मले त यस संसार–बंधनबाट मोक्ष दिलाउँछ। अब त्यो यज्ञ के हो जसलाई क्रियान्वित गरेमा कर्म सम्पादित हुन सकोस्? अध्याय चारमा श्रीकृष्णले तेह्र–चौध विधिहरूबाट यज्ञको वर्णन गर्नुभयो जुन सबै मिलाएर परमात्मामा प्रवेश दिलाउने विधि–विशेषको चित्रण हो– जो श्वासबाट, ध्यानबाट, चिन्तन र इन्द्रिय–संयम आदिबाट सिद्ध हुने हो। श्रीकृष्णले यो पनि स्पष्ट पार्नुभयो कि भौतिक द्रव्यहरूसँग यस यज्ञको कुनै सम्बन्ध छैन। भौतिक द्रव्यहरूबाट सिद्ध हुने यज्ञ अत्यल्प हुन्। तपाई करोडौंको हवन नै किन नगर्नुस्। सम्पूर्ण यज्ञ मन र इन्द्रियहरूको अन्तःक्रियाबाट सिद्ध हुने हुन्। यज्ञ पूर्ण भएपछि यज्ञ जसलाई सृष्टि गर्दछ, त्यस अमृततत्वको जानकारीको नाम ज्ञान हो। त्यस ज्ञानामृतको पान गर्ने योगी सनातन ब्रह्ममा प्रवेश पाउँछ। जसमा प्रवेश पाउनु थियो। पाइसक्यो, फेरि त्यस पुरुषलाई कर्म गर्नाले कुनै प्रयोजन हुँदैन। यसैले सम्पूर्ण कर्म साक्षात्कारसहित ज्ञानमा समाप्त हुन्छन्। कर्म गर्ने बन्धनबाट त्यो मुक्त हुन्छ। यसप्रकार निर्धारित यज्ञलाई कार्यरूप दिनु कर्म हो। कर्मको शुद्ध अर्थ हो आराधना।

यस नियत कर्म, यज्ञार्थ कर्म अथवा तदर्थ कर्मबाहेक गीतामा अरु कुनै कर्म छैन। यसैमाथि श्रीकृष्णले ठाउँ–ठाउँमा जोड (बल) दिनुभयो। अध्याय छःमा यसैलाई वहाँले 'कार्यम् कर्म' भन्नुभयो। अध्याय सोह्रमा बताउनुभयो कि काम, क्रोध र लोभलाई त्यागेपछि नै त्यो कर्म आरम्भ हुन्छ, जो परमश्रेयलाई दिलाउनेवाला हो। सांसारिक कर्महरूमा जे जति व्यस्त छ, त्यससँग काम, क्रोध र लोभ त्यतिकै बढीमात्रामा सुसज्जित देखिन्, समृद्ध पाइन्छन्। यसै नियतकर्मलाई वहाँले शास्त्र–विधानोक्त कर्मको संज्ञा दिनुभयो। गीता आफैमा पूर्ण तथा प्रथम शास्त्र हो। सत्रौं तथा अठारौं अध्यायमा पनि शास्त्र–विधिबाट निर्धारित कर्म, नियत कर्म, कर्त्तव्य कर्म र पुण्य–कर्मबाट इंगित गरेर वहाँले पटक–पटक विश्वस्त गराउनुभयो कि कर्म नै परमकल्याणकारक हो।

योगेश्वर श्रीकृष्णले यति जोड (बल) दिएर भने पनि तपाई त्यस नियत कर्मलाई नगरेर, श्रीकृष्णको कुरा नमानेर उल्टो-सोझो कल्पना गर्नुहुन्छ कि संसारमा जे केही पनि गरिन्छ कर्म हो। केही पनि त्याग्नु आवश्यक छैन, मात्र फलको कामना नगर, भइसक्यो निष्काम कर्मयोग। कर्त्तव्य भावनाले गर- भइसक्यो कर्त्तव्ययोग। जे पनि गर, नारायणिलाई समर्पण गर- भइसक्यो समर्पण योग। यसप्रकार यज्ञको नाम आउँनासाथ हामी भूत-यज्ञ, पितृ-यज्ञ, पंच-यज्ञ, विष्णुको निमित्त गरिने यज्ञ बनाइलिन्छौं र त्यसको क्रियामा स्वाहा भनेर खडा हुन्छौं। यदि श्रीकृष्णले स्पष्ट भन्नुभएको छैन भने हामी जे पनि गर्नुहुन्छ। यदि बताउनु भएको छ भने जति भनिएको छ, त्यति नै मान। तर हामी मान्न पाउँदैनौं। परम्परामा अनेकौं रीति-रिवाजहरू, पूजा-पद्धतिहरू हाम्रो मस्तिष्कमा भरिएका छन्। बाहिरी वस्तुहरूलाई कदाचित् हामी बेचेर भाग्न पनि सक्छौं, तर यी पूर्वाग्रहहरू मस्तिष्कमा बसेर हामीसँगै हिड्छन्। श्रीकृष्णका शब्दहरूलाई पनि हामी त्यसैको अनुरूप ढालेर ग्रहण गर्दछौं। गीता त अत्यन्त बोधगम्य, सरल संस्कृतमा छ। तपाई अन्वयार्थ नै लिनुभयो भने कहिले पनि शंका हुँदैन। यही प्रयास प्रस्तुत पुस्तकमा गरिएको छ।

युद्ध - यदि यज्ञ र कर्म- यही दुई प्रश्नलाई यथार्थ सम्झेमा युद्ध, वर्ण-व्यवस्था, वर्णसंकर, ज्ञानयोग, कर्मयोग अथवा संक्षेपमा सम्पूर्ण गीता नै तपाईले बुझ्नसक्नु हुन्छ। अर्जुन लड्न चाहदैनथे। उनले धनुष फ्याँकेर रथको पछिल्लो भागमा बसे, तर योगेश्वर श्रीकृष्णले एउटा मात्र कर्मको शिक्षा दिएर कर्मलाई दृढ मात्र गराउनुभएन, बरू अर्जुनलाई त्यस पथमा चल्न पनि लगाउनुभयो। युद्ध भयो- यसमा शंका छैन। गीताको पन्ध्र-बीस श्लोकहरू यस्तो छन्, जसमा पटक-पटक वहाँले भन्नुभयो, अर्जुन! तिमी युद्ध गर। तर एउटा पनि श्लोक यस्तो छैन, जुन बाहिरी मार-काटको समर्थन गर्दछ। (द्रष्टव्य छ- अध्याय २, ३, ११, १५ र १८) किनकि जुन कर्ममा जोड (बल) दिइयो त्यो थियो नियत कर्म, जो एकान्त-देशको सेवनबाट, चित्तलाई सबैतिरबाट समेटेर ध्यान गर्नाले हुन्छ। जब कर्मको यी स्वरूप हो, चित्त एकान्त र ध्यानमा लागेको छ भने युद्ध कस्तो? यदि गीतोक्त कल्याण युद्ध गर्नेको लागि नै हो भने तपाई गीताको पछि लाग्न छोड्दिनुस। तपाईको समक्ष अर्जुनजस्तो युद्धको कुनै परिस्थिति त छैन।

वस्तुतः तब पनि त्यो स्थिति विद्यमान थियो र आज पनि जस्ताको त्यस्तो नै छ। जब चित्तलाई सबैतिरबाट समेटेर तपाई हृदय–देशमा ध्यान गर्न लाग्नुहुन्छ तब काम, क्रोध, राग, द्वेषादि विकारहरू तपाईको चित्तलाई टिक्न दिंदैनन्। ती विकारहरूसँग संघर्ष गर्नु, तिनीहरूको अन्त्य गर्नु नै युद्ध हो। विश्वमा युद्ध भई नै रहन्छन्, तर त्यसबाट कल्याण छैन बरू विनाश नै हुन्छ। त्यसलाई शान्ति भनौं वा परिस्थिति। अरु कुनै शान्ति यस संसारमा पाइदैन। शान्ति तब मिल्दछ, जब यो आत्मा आफ्नै शाश्वतलाई पाउँछ। यही एकमात्र शान्ति हो, जसको पछि अशान्ति छैन। तर यो शान्ति साधनगम्य छ, त्यसैको लागि नियत कर्मको विधान हो।

वर्ण – त्यस कर्मलाई नै चार वर्णमा बाँडियो। चिन्तनमा त सबै लाग्दछन्; तर कसैले श्वास–प्रश्वासको गति रोक्नमा सक्षम हुन्छ, त कसैले आरम्भमा दुई घण्टा चिन्तनमा बसेर दस मिनट पनि आफ्नो पक्षमा पाउँदैन, यस्तो स्थिति हुने कल्पज्ञ साधक शूद्र श्रेणीको हो। त्यो आफ्नो स्वाभाविक क्षमता अनुसार परिचर्याबाट नै कर्म आरम्भ गरोस्। क्रमशः वैश्य, क्षत्रिय र विप्र श्रेणीको क्षमता उसको स्वभावमा ढल्दै जानेछ। त्यो उन्नत हुँदै जानेछ। तर त्यो ब्रह्माण श्रेणी पनि दोषयुक्त छ; किनकि अहिले त्यो ब्रह्म अलग छ। ब्रह्ममा प्रवेश पाएपछि त्यो ब्राह्मण पनि रहँदैन। वर्णको अर्थ हो आकृति। यो शरीर तपाईको आकृति होइन। तपाईको आकृति त्यस्तै छ, जस्तो तपाईको वृत्ति छ? श्रीकृष्ण भन्नुहुन्छ– अर्जुन! पुरुष श्रद्धामय छ, यसैले कहीं न कहीं उसको श्रद्धा अवश्य होला। जस्तो श्रद्धाभएको त्यो पुरुष छ, स्वयं पनि उही हो। जस्तो वृत्ति, त्यस्तै पुरुष। वर्ण कर्मको क्षमताको आन्तरिक मापदण्ड हो; तर मानिसहरूले नियत कर्मलाई छोडेर बाहरी समाजमा जन्मको आधारमा जातिहरूलाई वर्ण मानेर उनको जीविका निश्चित गरे, जो एक सामाजिक व्यवस्था मात्र थियो। उनीहरू कर्मको यथार्थ रूपलाई बग्याउछन्, जसबाट उनको ढोंगपूर्ण सामाजिक मर्यादा र जीविकामा बाधा नपरोस्। कालान्तरमा वर्णको निर्धारण मात्र जन्मबाट हुन लाग्यो। यस्तो केही पनि होइन। श्रीकृष्णले भन्नुभयो कि चार वर्णहरूको सृष्टि मैले गरें। के भारतको बाहिर सृष्टि छैन? अन्यत्र यी जातिहरूको अस्तित्व नै छैन। भारतमा नै यसको अन्तर्गत लाखौं जाति–उपजातिहरू छन्। श्रीकृष्णले के

मानिसलाई बाँड्नुभएको थियो? होइन, '**गुणकर्म विभागशः**'– गुणको आधारमा कर्मलाई बाँडियो। '**कर्माणि प्रविभक्तानि**'– कर्मलाई बाँडियो। यदि कर्म बुझियो भने वर्ण पनि बुझिन्छ र वर्ण बुझेपछि वर्णसङ्करको यथार्थ रूप पनि तपाई बुझ्नु हुनेछ।

वर्णसङ्कर – यस कर्म–पथबाट च्युत हुनु नै वर्णसङ्कर हो। आत्माको शुद्ध वर्ण हो परमात्मा। त्यसमा प्रवेश दिलाउने कर्मबाट हटेर प्रकृतिमा मिश्रित हुने नै वर्णसङ्कर हो। श्रीकृष्णले स्पष्ट गर्नुभयो कि कर्म नगरीकन त्यस स्वरूपलाई कसैले पनि पाउदैन र प्राप्तिवाला महापुरुषलाई कर्म गर्नाले न कुनै लाभ छ न छोडेमा कुनै हानि। तापनि लोक–संग्रहको लागि ऊ कर्ममा अग्रसर हुन्छ। ती महापुरुषहरू जस्तै मलाई पनि प्राप्त हुने योग्य कुनै वस्तु अप्राप्त छैन, तापनि म पछिका व्यक्तिहरूको हितको इच्छाबाट कर्ममा नै अग्रसर छु। यदि गर्दिन भने सबै वर्णसङ्कर हुनजान्छन्। स्त्रीहरूको दूषित हुनाले वर्णसङ्कर भएको त सुनियो; तर यहाँ श्रीकृष्ण भन्नुहुन्छ कि स्वरूपस्थ महापुरुष कर्म नगरेमा वर्णसङ्कर हुन्छ। त्यस महापुरुषको नकुल गरेर आराधना बन्द गरेमा ऊ प्रकृतिमा भौंतारिंदै रहने छ, वर्णसङ्कर हुनेछ। किनकि यस कर्मलाई गरेर त्यस परम नैष्कर्म्यको स्थितिलाई आफ्नो शुद्ध वर्ण परमात्मालाई पाउन सकिन्छ।

ज्ञानयोग तथा कर्मयोग – कर्म एउटै छ– नियत कर्म, आराधना; तर त्यसलाई गर्ने दुई दृष्टिकोणहरू छन्। आफ्नो शक्तिलाई सम्झेर, हानि–लाभको निर्णय लिएर यस कर्मलाई गर्नु 'ज्ञानयोग' हो। यस मार्गको साधक जान्दछ– "आज मेरो यो स्थिति छ, अगाडि यस भूमिकामा परिणत हुनेछु। फेरि आफ्नै स्वरूपलाई प्राप्त गर्नेछु।" यस भावनालाई लिएर कर्ममा प्रवृत्त हुन्छ। जो आफ्नो स्थितिको ज्ञान राखेर हिड्छ यसैलाई ज्ञानमार्गी भनिन्छ। समर्पणको साथ त्यही कर्ममा प्रवृत्त हुनु, हानि–लाभको निर्णय इष्टमा सुम्पेर हिड्नु निष्काम कर्मयोग, भक्तिमार्ग हो। दुबैका प्रेरक सद्‌गुरु हुन्। एउटै महापुरुषबाट शिक्षा लिएर एउटा स्वावलम्बी भएर त्यस कर्ममा प्रवृत्त हुन्छ र दोस्रो वहाँबाट शिक्षा लिएर, वहाँमा निर्भर भएर प्रवृत्त हुन्छ। यति मात्र फरक छ। यसैले योगेश्वर श्रीकृष्णले भन्नुभयो– अर्जुन! सांख्यद्वारा जुन परमसत्य प्राप्त हुन्छ, त्यही परमसत्य निष्काम कर्मयोगद्वारा पनि प्राप्त हुन्छ। जो दुबैलाई एउटै देख्छ, उसले नै यथार्थ देख्छ।

दुबैलाई क्रिया बताउने तत्वदर्शी एक छ, क्रिया पनि एउटै छ– आराधना। कामनाहरूको त्याग दुबै गर्दछन् र परिणाम पनि एउटै छ। मात्र कर्मगर्ने दृष्टिकोण दुई छन्।

एक परमात्मा - नियत कर्म मन र इन्द्रियहरूको एउटा निर्धारित अन्तःक्रिया हो। जब कर्मको यही स्वरूप हो भने बाहिर मन्दिर, मस्जिद, चर्च बनाएर देवी–देवताहरूको मूर्ति वा प्रतीक बनाएर पूज्नु कहाँसम्म संगत हो? भारतमा हिन्दू भनिने समाज (वस्तुतः ती सनातनधर्मी हुन्। उनीहरूका पूर्वजले परमसत्यको शोध गरेर देश–विदेशमा त्यसको प्रचार गरे। त्यस पथमा हिड्ने विश्वमा जहाँ भए पनि ती सबै सनातनधर्मी हुन्। यति गौरवशाली हिन्दू समाज) कामनाबाट विवश भएर विविध भ्रान्तिहरूमा परे। श्रीकृष्ण भन्नुहुन्छ– अर्जुन! देवताहरूको स्थानमा देवता नामको कुनै शक्ति छैन। जहाँ कहीं पनि मानिसको श्रद्धा हुन्छ, त्यसको आडमा उभिएर म नै फल दिन्छु, त्यसको श्रद्धालाई पुरा गर्दछु किनकि म नै सर्वत्र छु। तर उसको त्यो पूजन अविधिपूर्वक छ, उनको फल नाशवान् छ। कामनाबाट जसको ज्ञान अपहरण भएको छ, ती मूढबुद्धि नै अरु देवताहरूलाई पूज्दछ। सात्विक मानिसहरू देवताहरूलाई पूज्दछन्, राजसी यक्ष–राक्षसहरूलाई तथा तामसी भूत–प्रेतहरूलाई पूजदछन्। घोर तप गर्दछन्। तर अर्जुन! उनीहरू शरीरमा स्थित भूतसमुदाय र अन्तःकरणमा स्थित म परमात्मालाई कृश गर्दछन्, न कि पूज्दछन्। उनलाई तिमी निश्चय नै आसुरी स्वभावसँग संयुक्त जान। यसभन्दा बढी श्रीकृष्ण के भन्नुहुन्छ? वहाँले स्पष्ट भन्नुभयो– अर्जुन! ईश्वर सबै प्राणीको हृदयमा रहन्छ। मात्र उसैको शरणमा जाऊ। पूजाको स्थान हृदयमा छ, बाहिर होइन। तापनि मानिस ढुङ्गा, पानी, मन्दिर–मस्जिद, देवी–देवताहरूको पछि लागेकै हुन्छ। उनीहरूको साथमा श्रीकृष्णको पनि एउटा प्रतिमा बढाईदिन्छन्। श्रीकृष्णकै साधनामा जोड दिने तथा जीवनभरि मूर्ति–पूजाको खण्डन गर्ने बुद्धको पनि मूर्ति उनका अनुयायीहरूले बनाए र पूजा गर्न लागे, जबकि महात्मा बुद्धले भन्नुभएको थियो– आनन्द! तथागतको शरीर–पूजामा समय नष्ट नगर्नु।

मन्दिर, मस्जिद, चर्च, तीर्थ, मूर्तिहरू तथा स्मारकहरूबाट पूर्ववर्ती महापुरुषहरूको स्मृति संरक्षित पारिन्छ, जसबाट उनीको उपलब्धिको स्मरण

हुँदै रहोस्। महापुरुषमा महिला–पुरुष सबै हुँदै आएका छन्। जनककी कन्या 'सीता' पूर्वजन्ममा एक ब्राह्मण–कन्या थिइन्। आफ्नो पिताको प्रेरणाबाट परब्रह्मलाई पाउन उनले तपस्या गरिन्; तर सफल हुन सकिनन्। अर्को जन्ममा उनले रामलाई प्राप्त गरिन् र चिन्मय, अविनाशी आदिशक्तिको रूपमा प्रतिष्ठित भइन्। ठीक यसैप्रकार राजकुलमा उत्पन्न मीरामा परमात्माको भक्तिको प्रस्फुटन भयो। सबैकुरा छोडेर उनी भगवान्‌को चिन्तनमा लागिन्। विभिन्न बाधाहरूलाई पार गर्दै सफल भइन्। यिनको स्मृति सम्झनको लागि मन्दिर बन्यो, स्मारक बन्यो; जसबाट समाज उनको उपदेशहरूबाट अनुप्राणित हुन सकोस्। मीरा, सीता अथवा यस पक्षको शोधकर्त्ता प्रत्येक महापुरुष हाम्रो आदर्श हुन्। हामीले उनीहरूको पदचिन्हलाई अनुसरण गर्नु पर्छ; तर यो भन्दा ठूलो भूल के हुन्छ, यदि हामी मात्र उनको पाऊमा फूल चढाएर, चन्दन लगाएर आफ्नो कर्त्तव्यको इतिश्री मानि हाल्छौ।

प्रायः जो जसको आदर्श हुन्छ, त्यसको मूर्ति, चित्र, खराऊ, स्थान अथवा त्यससँग सान्दर्भिक केहि पनि देख्दा–सुन्दा मनमा श्रद्धा उत्पन्न हुन्छ। यो उचित नै हो। हामी पनि आफ्नो गुरुदेव भगवान्‌को चित्रलाई फोहोरमा फ्याँक्न सक्दैनौं; किनकि वहाँ हाम्रो आदर्श हुनुहुन्छ। वहाँकै प्रेरणा तथा कथनानुसार हामीले चल्नु छ। जुन स्वरूप वहाँको हो, क्रमशः त्यसको प्राप्ति हाम्रो पनि अभीष्ट हो र त्यही वहाँको यथार्थ पूजा पनि हो। यहाँसम्म त ठीक छ कि जुन वस्तुतः आदर्श हुन्, त्यसको निरादर नगरौं; तर त्यसमा पत्र–पुष्प चढाउनुलाई नै भक्ति मान्दछ, त्यतिलाई नै कल्याण–साधन मानेमा हामी लक्ष्यभन्दा धेरै टाढा अलमलिन सक्छौं।

आफ्नो आदर्शको उपदेशहरूलाई हृदयंगम गर्नु तथा त्यस अनुसार चल्ने प्रेरणा ग्रहण गर्नको लागि नै स्मारकको उपयोग हो, त्यसलाई आश्रम, मन्दिर, मस्जिद, चर्च, मठ, विहार, गुरुद्वारा वा कुनै पनि नाम दिनुस्। तर ती केन्द्रहरूको सम्बन्ध धर्मसँग छ। जसको प्रतिमा छ, उसले के गरे र के पायो? कस्तो तपस्या गऱ्यो? कसरी प्राप्त गऱ्यो? मात्र यतिनै सिक्नको लागि हामी त्यहाँ पुग्छौं र पुग्नु पनि पर्छ; तर यदि यी स्थानहरूमा महापुरुषहरूको पदचिन्हको बारेमा भनिएन, गरेर सिकाइएन, कल्याणको व्यवस्था मिल्दैन भने त्यो स्थान गलत हो। त्यहाँ

तपाईलाई मात्र रुढि मिल्नेछ। त्यहाँ गएमा तपाईको हानि हुनेछ। व्यक्तिगत रूपबाट घर–घर, गली–गली गएर उपदेश पुऱ्याउनुभन्दा सामूहिक उपदेश केन्द्रहरूको रूपमा यी धार्मिक संस्थानहरूको स्थापना गरिएको थियो; तर कालान्तरमा यी प्रेरणास्थलहरूबाटै मूर्ति–पूजा तथा रुढिहरूले धर्मको स्थान ग्रहण गरे। यहींबाट भ्रम उत्पन्न भयो।

ग्रन्थ – यसैप्रकार पुस्तकको अध्ययन आवश्यक छ, जसबाट तपाई त्यस निर्दिष्ट क्रियालाई बुझ्न सक्नु हुन्छ, जसलाई योगेश्वर श्रीकृष्णले नियत कर्म भन्नुभएको छ र जब राम्ररी बुझिन्छ तब गर्न चाँडै लागौं। विस्मृत हुन लागे भने पुनः अध्ययन गरौं। यस्तो होइन कि पुस्तकलाई हात जोडेर अक्षेता, चन्दन छर्केर राखौं होइन। पुस्तक मार्ग–निर्देशक चिह्न हो, जसले पूर्तिपर्यन्त साथ दिन्छ। हेर्दै अगाडी बढ्दै जाऊ– आफ्नो गन्तव्यतिर। जब इष्टलाई हृदयबाट समात्छौं तब त्यो इष्ट नै पुस्तक बन्ने छ। अतः स्मृति सँगाल्नु हानिकारक होइन; तर यी स्मृति–चिन्हहरूको पूजाबाट नै सन्तुष्ट हुनु हानिकारक हो।

धर्म – (अध्याय २/१६–२९) योगेश्वर श्रीकृष्णको अनुसार– असत् वस्तुको अस्तित्व छैन र सत्को कहिले अभाव छैन। परमात्मा नै सत्य हो, शाश्वत हो, अजर, अमर, अपरिवर्तनशील र सनातन हो; तर त्यो परमात्मा अचिन्त्य र अगोचर छ, चित्तको तरंगबाट पर छ। अब चित्तको निरोध कसरी गर्ने? चित्तको निरोध गरेर त्यस परमात्मालाई पाउने विधि–विशेषको नाम कर्म हो। यस कर्मलाई कार्यरूप दिनु नै धर्म हो, दायित्व हो।

गीता (अध्याय २/४०) मा छ कि अर्जुन! यस कर्मयोगमा आरम्भको नाश हुदैन। यस कर्मरूपी धर्मको थारै पनि साधन जन्म–मृत्युको भयबाट उद्धार गर्ने हुन्छ अर्थात् यस कर्मलाई कार्यरूप दिनु नै धर्म हो।

यस नियत कर्म (साधन–पथ)लाई साधकको स्वभावमा उपलब्ध क्षमताको अनुसार चार भागमा बाँडिएका छन्। कर्मलाई सम्झेर मानिस जहिलेदेखि आरम्भ गर्दछ, त्यस आरम्भिक अवस्थामा त्यो शूद्र छ। क्रमशः विधिलाई जानेमा त्यो वैश्य हुन्छ। प्रकृतिको सङ्घर्षलाई खप्ने क्षमता र शौर्य आएमा त्यही व्यक्ति क्षत्रिय र ब्रह्मको तद्रूप हुने क्षमता, ज्ञान (वास्तविक जानकारी), विज्ञान (ईश्वरीय

वाणी प्राप्त हुनु), त्यस अस्तित्वमा निर्भर रहने क्षमता– यस्ता योग्यताहरू आएपछि नै त्यो ब्राह्मण हो। यसैले योगेश्वर श्रीकृष्ण (गीता, अध्याय १८/४६–४७)मा भन्नुहुन्छ कि स्वभावमा पाइने क्षमताको अनुसार कर्ममा लाग्नु स्वधर्म हो। हलुङ्गो भए पनि स्वभावबाट उपलब्ध स्वधर्म श्रेयतर हो र क्षमता अर्जित नगरीकन नै अर्काको उन्नत कर्मको परिपालन पनि हानिकारक हो। स्वधर्ममा मर्नु पनि श्रेयस्कर हो; किनकि लुगा फेर्नाले त्यो फेर्ने व्यक्तिमा परिवर्तन हुँदैन। त्यसको साधनको क्रम त्यहींबाट पुनः आरम्भ हुन्छ, जहाँबाट समाप्त भएको थियो। सोपानशः हिडेर उसले परमसिद्धि अविनाशी पद प्राप्त गर्ने छ।

यसैमा पुनः जोड (बल) दिनुहुन्छ कि जुन परमात्माबाट सबै प्राणिहरूको उत्पत्ति भएको छ, जो सर्वत्र व्याप्त छ, स्वभावबाट उत्पन्न भएको क्षमताको अनुसार त्यसलाई राम्ररी पूजेर मानवले परमसिद्धि प्राप्त गर्दछ। अर्थात् निश्चित विधिबाट एक परमात्माको चिन्तन नै धर्म हो।

धर्ममा प्रवेश कसलाई छ? यसलाई गर्ने अधिकार कसलाई छ? यसलाई स्पष्ट गर्दै योगेश्वरले बताउनुभयो– "अर्जुन! अत्यन्त दुराचारी पनि यदि अनन्य भावले मलाई भाज्दछ (अनन्य अर्थात् अन्य न), मलाई छोडेर अरु कसैलाई नभजेर मलाई मात्र भजेमा '**क्षिप्रं भवति धर्मात्मा**'– ऊ चाँडै धर्मात्मा हुन्छ, उसको आत्मा धर्मबाट संयुक्त हुन्छ।" अतः श्रीकृष्णको अनुसार धर्मात्मा त्यो हो, जसले एक परमात्मामा लागि अनन्य निष्ठाले लागको छ। धर्मात्मा त्यो हो, जसले एउटा परमात्माको प्राप्तिको लागि नियत कर्मको आचरण गर्दछ। धर्मात्मा त्यो हो, जो स्वभावबाट नियत क्षमता अनुसार परमात्माको शोधमा संलग्न छ।

अन्त्यमा भन्नुहुन्छ कि '**सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज।**'– अर्जुन! सबैधर्महरूको चिन्तालाई छोडेर मात्र मेरो शरणमा आऊ। अतः एक परमात्माप्रति समर्पित व्यक्ति नै धार्मिक हो। एउटा परमात्मामा श्रद्धा स्थिर गर्नु नै धर्म हो। त्यस एउटा परमात्माको प्राप्तिको निश्चित क्रिया गर्नु धर्म हो। यस स्थितिलाई प्राप्त महापुरुष, आत्मतृप्त महापुरुषहरूको सिद्धान्त नै सृष्टिमा एउटामात्र धर्म हो। उनको शरणमा जानु पर्छ कि उनीहरूले कसरी परमात्मालाई प्राप्त गरे? कुन मार्गबाट हिडें? त्यो मार्ग सधैं एउटै छ, त्यही मार्गबाट हिड्नु धर्म हो।

धर्म मानिसको आचरणको वस्तु हो। त्यो आचरण मात्र एउटै छ– '**व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह कुरुनन्दन।**' (२/४१) यस कर्मयोगमा निश्चयात्मक क्रिया एउटै छ– इन्द्रियहरूको चेष्टा र मनको व्यापारलाई संयमित गरेर आत्मामा (परात्पर ब्रह्ममा) प्रवाहित गर्नु (४/२७)।

धर्मान्तरण – सनातनधर्मको आदिदेश भारतमा कुरीतिहरू यहाँसम्म फैलिए कि मुसलमानहरूको आक्रमणको समय उनीहरूको धर्म आक्रामकहरूद्वारा एक गाँस भात र दुई घुड्का पानी पिउनाले नष्ट हुन लाग्यो। धर्मभ्रष्ट घोषित हजारौं हिंदूहरूले आत्महत्या गरे। धर्मको लागि उनीहरू मर्न जान्दथे, तर धर्मलाई बुझ्न सकेन्। धर्म त लज्जावतीको बिरुवा जस्तै भयो। लज्जावती छुने बितिकै खुम्चिन्छ र पछि पुनः पहिले जस्तै हुन्छ। उनको सनातन धर्म त यस्तो खुम्चियो कि कहिले पनि कोपिला आएन। जुन सनातन आत्मालाई भौतिक वस्तुहरूले स्पर्श पनि गर्न पाउन सक्दैन भने त्यही कहीं छुनु–खानुले नष्ट हुन्छ? तपाई तरवारबाट मर्नुस्, धर्म त छुने बितिकै मऱ्यो? के वास्तवमा धर्म नष्ट भएको थियो? कहिले पनि होइन, धर्मको नाममा कुनै कुरीति चलि रहेको थियो त्यो नष्ट भयो। अलाउद्दीन खिलजीको शासनकालमा बयानाको काजी मुगीसुद्दीनले व्यवस्थो गरे कि, यदि कोई मुसलमान थुक्न चाहन्छ त हिन्दूहरूले आफ्नो मुख खोलिदिनु पर्छ। त्यो हिन्दू दीनदार हुनेछ, किनकि उससँग कुनै धर्म नै छैन। खरब के भन्यो उसले? मुखमा थुक्नाले एउटै मुसलमान बन्दथ्यो, कुवाँमा थुक्नाले त हजारौं बन्न थे। वस्तुतः त्यो अत्याचारी थियो वा त्यस समयको हिन्दू समाज?

जसले यस प्रकारले धर्म–परिवर्तन गऱ्यो, के उसले धर्मलाई पायो? हिन्दूबाट मुसलमान बन्नु वा एकप्रकारको रहन–सहनबाट अर्को रहन–सहनमा प्रवेश गर्नु धर्म त होइन। यसप्रकार योजनाबद्ध षड्यंत्रको शिकंजा बनाएर जसले उनीहरूलाई बदल्यो, के उनीहरू धर्मात्मा थिए? उनीहरू त अझै ठूलो कुरीतिहरूको शिकार थिए। हिन्दू त्यसैमा गएर अल्झिए। अविकसित र गुमराह (बाटो विर्सने) कबीलाहरूलाई सभ्य बनाउनको लागि मुहम्मदले विवाह, तलक, वसीयत, लेन–देन, सूद (ब्याज), गवाही, कसम, प्रायश्चित, रोजी–रोटी, खान–पान, रहन–सहन इत्यादि विषयमा एउटा सामाजिक व्यवस्था दियो तथा मूर्तिपूजा,

शिर्क, व्यभिचार, चोरी, रक्सी, जूआ, आमा–हजुरआमा इत्यादिसँग विवाहमा प्रतिबन्ध लगाये। समलैंगिक तथा रजस्वला मैथुनको निषेध गरेर, रोजाका (उपासनाका) दिनहरूमा पनि यसको लागि छूट दियो, जन्नत (स्वर्ग)मा धेरै समवयस्क, अनछुई हूर (सुन्दरी) र किशोर बालकहरूको प्रलोभन दियो। यो कुनै धर्म थिएन, एक प्रकारको सामाजिक व्यवस्था थियो। यस्तो केही भनेर वहाँले वासनामा डुबेको समाजलाई त्यताबाट घुमाएर आफूतिर उन्मुख गरे। स्त्रीहरूलाई जन्नत (स्वर्ग)मा कति पुरुषहरू मिल्नेछन्? यसमा वहाँले सोच्नु भएन। यो उनको दोष होइन, दोष त्यस देश–काल र परिस्थितिको थियो, जसमा स्त्रीहरूको आकाँक्षाहरूमा कसैको ध्यान जाँदैनथ्यो।

मुहम्मद साहबले जसलाई धर्म भने, उता कसैको ध्यान नै छैन। वहाँले भन्नुभएको थियो– जुन पुरुषको एउटा पनि श्वास त्यस ख़ुदा (ईश्वर)को नाउँ नलिइकन खाली जान्छ, त्यससँग खुदा कयामतमा (मरेपछि) त्यस्तै नै सोद्धछ जस्तै कुनै पापीसँग पापको बदलामा सोधिन्छ। जसको सजाय छ– सधैं–सधैंको लागि दोज़ख (नर्क)। कति सच्चा मुसलमानहरू छन्, जसको एउटा पनि श्वास रीत्तो जाँदैन? करोडौंमा कदाचित् नै कोही होला। बाँकी त सबैका श्वास रीत्तो नै जान्छन्, जसको सजाय त्यही हो जुन पापीहरूको लागि हो। भन्ने आवश्यकता छैन 'दोज़ख' (नर्क)। मुहम्मदले व्यवस्था दियो कि जो कसैलाई सताउँदैन, पशुहरूलाई पनि कुनै दुःख दिंदैन, उसले आकाशबाट खुदा (ईश्वर)को आवाज सुन्छ। यो सबै स्थानहरूको लागि थियो; तर पछिका व्यक्तिहरूले एउटा बाटो निकाले कि मक्कामा एउटा मस्जिद छ, जसमा हरियो घाँस काट्नु हुँदैन, त्यस मस्जिदमा कुनै पशुहरूलाई मार्नु हुदैन, कसैलाई दुःख दिनु हुँदैन र घुम्दै–फिर्दै ऊ त्यही दायरा (घेर)मा खडा भयो। के खुदाको आवाज सुन्नुभन्दा पहिले मुहम्मदले कुनै मस्जिद बनाएको थियो? कहिलै कुनै मस्जिदमा कोही आयत ओर्ले? यो मस्जिद त उनको स्थली रहेको छ, जसमा उनको यादगार (सम्झाना) सुरक्षित छ। मुहम्मदको आशयलाई तबरेजले जानेको थियो, मंसुरले जानेको थियो, इकबालले जानेको थियो; तर उनीहरू मज़हबी मानिसहरूको शिकार बने, उनलाई विभिन्न यातनाहरू दिइयो। सुकरातलाई विष खुवाइयो; किनकि उनले मानिसहरूलाई नास्तिक बनाइरहेको थियो। यस्तै आरोप ईसामा

पनि लगाइयो, उनलाई फाँसी दिइयो; किनकि वहाँ विश्राम समयमा पनि कामे गर्थे, अन्धाहरूलाई दृष्टि गर्दथे। यस्तो भारतमा पनि छ। जब कोही प्रत्यक्षदर्शी महापुरुष सत्यतिर इंगित गर्दछ, तब यी मन्दिर–मस्जिद, मठ–सम्प्रदाय र तीर्थहरूबाट जसको जीविका चल्दछ हाय–हाय गर्न लाग्दछन्, अधर्म–अधर्म कराउन थाल्दछन्। कसैलाई त यसबाट लाखौं–करोड़ौंको आय हुन्छ, भने कसैको दाल–रोटी मात्र चल्दछ। वास्तविकताको प्रचारबाट उनको जीविकालाई खतरा देखापर्छ। उनीहरूले सत्यलाई फैलिन दिंदैनन् र न दिनसक्छन्। यसको अतिरिक्त उनको विरोधको कुनै कारण नै छैन। सुदूरकालमा यो स्मृति किन सुरक्षित गरिएको थियो, यसको उनलाई आभास नै छैन।

गृहस्थहरूको अधिकार– प्रायः मानिस सोध्दछन् कि जब कर्मको यही स्वरूप हो, जसमा एकान्त देश (स्थान)को सेवन, इन्द्रिय–संयम, निरन्तर चिन्तन र ध्यान गर्नु हो भने गीता गृहस्थको लागि अनुपयोगी हो। तब त गीता मात्र साधुहरूको लागि हो। तर यस्तो होइन। गीता मूलतः उसको लागि हो, जो यस पथको पथिक हो र अंशतः उसको लागि पनि हो, जो यस पथको पथिक बन्न चाहन्छ। गीता मानव मात्रको लागि समान आशय राख्दछ। सद्‌गृहस्थहरूको लागि त यसको विशेष उपयोग छ; किनकि त्यहींबाट कर्म आरम्भ हुन्छ।

श्रीकृष्णले भन्नुभएको थियो अर्जुन! यस निष्काम कर्मयोगमा आरम्भको पनि नाश हुँदैन (यसको थोरैमात्र साधन जन्म–मरणको महान् भयबाट उद्धार गरेर नै छोड्दछ।)। तपाई नै भन्नुस्– थोरै साधन कसले गर्दछ? गृहस्थ अथवा विरक्त? गृहस्थ नै यसको लागि थोरै समय दिन्छ। यो उसैको लागि हो। अध्याय ४/३६मा भन्नुभयो– अर्जुन! यदि तिमी सम्पूर्ण पापीहरूभन्दा पनि बढी पाप गर्नेवाला छौं, तापनि ज्ञानरूपी डुङ्गाबाट निःसन्देह पार हुनेछौं। बढी पापी को छ? जो अनवरत लागेको छ त्यो अथवा जो अब लागन चाहन्छ? अतः सद्‌गृहस्थ आश्रमबाट नै कर्मको आरम्भ छ। अध्याय ६/३७–४५मा अर्जुनले सोधे– भगवन्! शिथिल प्रयत्नवाला श्रद्धावान् पुरुष परमगतिलाई नपाएर कुन दुर्गतिलाई प्राप्त हुन्छ? श्रीकृष्णले भन्नुभयो (अध्याय ६/४०–४५)– अर्जुन! योगबाट चलायमान भएको शिथिल प्रयत्नवाला पुरुषको पनि कहिलै विनाश हुँदैन। त्यो योगभ्रष्ट श्रीमान् ('शुचीनाम्'– शुद्ध (सत्य) आचरणवाला नै श्रीमान् हो)को

घर जन्म लिएर योगी–कुलमा प्रवेश पाउँछ, साधनतिर आकर्षित हुन्छ र अनेकौं जन्ममा हिडेर त्यहीं पुग्दछ, जसको नाम परमगति अर्थात् परमधाम हो। यो शिथिल प्रयत्न कसले गर्दछ? योगभ्रष्ट भएर त्यो कहाँ जन्म लिन्छ? त्यो गृहस्थ नै त बन्यो। त्यहींबाट त्यो साधनोन्मुख हुन्छ। अध्याय ९/३०मा वहाँले भन्नुभयो कि अत्यन्त दुराचारी पनि यदि अनन्यभावबाट मलाई भज्न लाग्यो भने त्यो साधु नै हो; किनकि त्यो निश्चयका साथ सही बाटोमा लागिसकेको छ। अत्यन्त दुराचारी को हुनेछ? जो भजनमा प्रवृत्त भएको छ त्यो अथवा जसले अहिले आरम्भ नै गरेको छैन? अध्याय ९/३२मा भन्नुभयो– स्त्री, वैश्य, शूद्र तथा पापयोनिवाला नै किन नहोस्, मेरो आश्रित भएर साधन गर्नाले परमगति पाउँछन्। हिन्दु होस्, ईसाई होस्, मुसलमान होस्; श्रीकृष्णले यस्तो केही भन्नुभएन। अत्यन्त दुराचारी पातकी नै किन नहोस् मेरो शरण भएर परमगति प्राप्त गर्दछन्। अतः गीता मानव मात्रको लागि हो। सद्‌गृहस्थ आश्रमबाट नै यस कर्मको आरम्भ हो। क्रमशः त्यही सद्‌गृहस्थ योगी बन्दछ, पूर्णत्यागी हुन्छ र तत्वको दिग्दर्शन गरेर परममा प्रवेश पाउँछ, जसलाई श्रीकृष्णले भन्नुभयो कि ज्ञानी मेरो स्वरूप हो।

स्त्री – गीतानुसार शरीर एउटा वस्त्र हो। जसरी पुरानो वस्त्र छाडेर नया वस्त्र धारण गरिन्छ त्यस्तै भुतादिका स्वामी आत्मा यस शरीरलाई त्यागेर अर्को शरीर (वस्त्र) धारण गर्दछ। तपाई पिण्डरूपमा स्त्री हुनुहुन्छ वा पुरुष, यो वस्त्रको आकार हो।

संसारमा पुरुष दुई प्रकारका छन्– क्षर र अक्षर। समस्त प्राणीको शरीर क्षर पुरुष अथवा परिवर्तनशील पुरुष हो। मनसहित इन्द्रियहरू जब कुटस्थ हुन्छ अनि अक्षर पुरुष हुन्छ। उसको कहिले विनाश हुदैन। यी भजनको अवस्था हो।

नारीको लागि कहिले सम्मान त कहिले अपमानको समाजमा भावना बनी रहन्छ तर गीता को अपौरूषेय वाणीमा यो छ कि शूद्र (अल्पज्ञ), वैश्य (विधिप्राप्त) नारी–पुरुष कोही किन न होस, मेरो शरणमा परमगति पाउछन्। अतः यस कल्याण मार्गमा नारीको त्यही स्थान छ जो एउटा पुरुषको छ।

भौतिक समृद्धि – गीता परमकल्याण दिनुको साथै मानिसहरूको लागि आवश्यक भौतिक वस्तुको पनि विधान गर्दछ। अध्याय ९/२०–२२मा योगेश्वर श्रीकृष्ण भन्नुहुन्छ– धेरै मानिस निर्धारित विधिबाट मलाई पूजेर त्यसको सट्टामा स्वर्गको कामना गर्दछन्। उनीहरूलाई विशाल स्वर्ग–लोक मिल्दछ, म नै दिन्छु। जे माँग्दछौ, त्यो मबाट मिल्नेछ; तर उपभोगको पश्चात् समाप्त हुन जानेछ, किनकि स्वर्गका भोग पनि नश्वर हुन्। उसले पुनः जन्म लिनै पर्दछ। हो, मबाट सम्बन्धित भएको हुनाले ऊ नष्ट हुँदैन; किनकि म कल्याणस्वरूप हुँ। म उसलाई भोग दिन्छु र विस्तारै–विस्तारै निवृत्त गराएर पुनः कल्याणमा लगाइदिन्छु।

क्षेत्र – जुन परमात्माको श्रीमुखको वाणी यो गीता हो वहाँले स्वयं परिचय दिएको छ, '**इदं शरीरं कौन्तेय क्षेत्रमित्यभिधीयते।**'– अर्जुन! यो शरीर नै क्षेत्र (खेत) हो, जसमा रोपिएको राम्रो र नराम्रो कर्मबीज संस्काररूपमा संग्रहित हुन्छ तथा कालान्तरमा सुख–दुःखको रूप लिएर भोगको रूपमा मिल्छ। आसुरी सम्पद् अधम योनिहरूमा लैजानको लागि हो। यसको विपरीत दैवी सम्पद्ले परमात्मामा प्रवेश गराउँछ। सद्गुरुको सान्निध्यबाट यिनीहरूबाट निर्णयक युद्धको आरम्भ हुन्छ। यही नै क्षेत्र–क्षेत्रज्ञको लडाई हो।

टीकाकारहरू भन्दछन्– एउटा कुरुक्षेत्र बाहिर छ र अर्को मनको भित्र छ, गीताको एक अर्थ बाहिरी हो अर्को भित्री; तर यस्तो केही होइन। वक्ता एउटा कुरा भन्दछ तर श्रोता आफ्नो बुद्धिको अनुरूप नै त्यसलाई समात्न पाउँछन्। यसैले अनेकौं अर्थ प्रतीत हुन्छन्। साधन–पथमा क्रमशः हिडेर जुनसुकै व्यक्ति पनि श्रीकृष्णको स्तरमा खडा भएपछि जुन दृश्य श्रीकृष्णको सामुन्ने थियो, त्यही उसको सामुन्ने पनि हुनेछ। त्यही महापुरुषको वहाँको मनोगत भावलाई, गीताको सङ्केत सम्झन सक्छ, सम्झाउन सक्छ।

गीताके एउटा पनि श्लोक बाहिरको चित्रण गर्दैन। खानु, लाउनु, रहनु तपाई जान्नु नै हुन्छ। रहन–सहन, मान्यता, लोकरीति–नीतिमा देश–काल र परिस्थितिको अनुकूल परिवर्तन प्रकृतिको देन हो। यसमा श्रीकृष्णले तपाईलाई कस्तो व्यवस्था दिने? कहीं कन्याहरूको बाहुल्य छ, बहु–विवाह हुन्छ, त कहीं उनीहरूको संख्या कम छ। कहीं अनेकौं दाजू–भाईहरूको बिच एउटै स्वास्नी

बस्छिन्– यसमा श्रीकृष्ण कस्तो व्यवस्था दिने? द्वितीय विश्वयुद्धपछि पश्चात् जापानमा जनसंख्याको कमी एउटा समस्या बनेको थियो, त्यसबेला तीसवटा बच्चाहरू जन्मदिने महिलालाई 'मदरलैण्ड' (राष्ट्रकी आमा)को उपाधिले सम्मानित गरिएको थियो। वैदिककालीन भारतमा पहिले दशवटा बच्चा जन्माउने विधान थियो, अब 'एउटा वा दुईवटा बच्चा, हुन्छ घरमा अच्छा'को नारा लागिरहेको छ। केहि गरी त्यो पनि रहेन भने देशको लागि चिन्ताको विषय होइन, समस्याको हल हुन्छ। श्रीकृष्णले यसमा कस्तो व्यवस्था दिने?

श्रेय - काम, क्रोध, लोभ, मोहको स्कूल कहीं खुलेको छैन तापनि यी विकारहरूमा केटाहरू ठूलो तथा बुजुर्गभन्दा केहीबढी प्रवीण निस्कन्छन्। यसमा श्रीकृष्णले के शिक्षा दिने? त्यो सबै प्रकृतिद्वारा स्वचालित छन्। कहिले वेद पढाइन्थ्यो, धनुर्वेद–गदायुद्ध सिकाइन्थ्यो, आज यिनीहरूलाई कसले सिकाउँछ? आज त पिस्तोल चलाइरहेछन्। स्वाचलित यन्त्रहरूको योग हो। कहिले रथ–संचालन सिक्नु पर्दथ्यो, घोडाको लिदी फ्याँक्नु पर्दथ्यो, आज गाडीहरूको तेल सफा गरिन्छ। यसमा श्रीकृष्ण के बताउने? घोडालाई यसरी नमल भन्ने। बाहिर तपाईलाई कस्तो व्यवस्था दिने? पहिला स्वाहा भनेर वर्षा हुन्थ्यो, आज इच्छित फसल लिन लागेका छन्। योगेश्वर भन्नुहुन्छ कि प्रकृतिबाट उत्पन्न गुणहरूद्वारा परवश भएर मानिस परिस्थितिको अनुसार बदलिरहन्छ। गुण स्वतः उनलाई ढाल्न (तयार पार्न) सक्षम छन्। भौतिकशास्त्र, समाजशास्त्र, शिक्षाशास्त्र, अर्थशास्त्र, तर्कशास्त्र ऊ रच्दै रहन्छ। एउटै वस्तु यस्तो छ जसलाई मानिस जान्दैन, चिन्दैन। जो छन् त उसैसँग, तर उसलाई अज्ञात छ। गीता सुनेर अर्जुनलाई त्यही स्मृति पुनः फर्केर आएको थियो। त्यो स्मृति हो परमात्माको, जुन हृदय–देशमा रहेर पनि त्यस भन्दा धेरै पर छ। त्यसैलाई मानिसले पाउन चाहन्छ, तर बाटो पाउँदैन। कल्याण–पथबाट नै मानिस अनभिज्ञ छ। मोहको आवरण यति बाक्लो छ कि उत्ता सोच्ने समय नै पाउँदैन। ती महापुरुषले तपाईको लागि समय दिएका छन्, त्यस कर्मलाई स्पष्ट गरेका छन्, जसलाई गर्ने निर्देश गीतामा छ। गीता मुख्यतः यही दिन्छ। भौतिक वस्तुहरू पनि उसलाई मिल्दछ, तर श्रेयको तुलनामा प्रेय नगण्य छन्।

योग-प्रदाता – योगेश्वर श्रीकृष्णको अनुसार कल्याण–पथको जानकारी, त्यसको साधना र त्यसको प्राप्ति सद्‌गुरुबाट हुन्छ। यता–उता तीर्थहरू घुमेमा वा बढी परिश्रमबाट यो तबसम्म प्राप्त हुँदैन, जबसम्म कुनै सन्तद्वारा प्राप्त नहोस्। अध्याय ४/३४मा श्रीकृष्णले अर्जुनलाई भन्नुभयो– अर्जुन! तिमी कुनै तत्त्वदर्शी महापुरुष नजिक गएर, राम्ररी दण्डवत् गरेर, निष्कपट भावबाट सेवा गरेर, प्रश्न गरेर त्यस ज्ञानलाई प्राप्त गर। प्राप्तिको एउटा मात्र उपाय हो– कुनै महापुरुषको सान्निध्य र उसको सेवा। उसको अनुसार चलेर योगको संसिद्धिकालमा पाउनेछौं। अध्याय १८/१८मा वहाँले बताउनुभयो कि परिज्ञाता अर्थात् तत्त्वदर्शी महापुरुष, ज्ञान अर्थात् जान्ने विधि र ज्ञेय परमात्मा– तीनवटै कर्मको प्रेरक हुन्, अतः श्रीकृष्णको अनुसार महापुरुष नै कर्मको माध्यम हो न कि पुस्तक मात्र। पुस्तक त एउटा नक्शा हो, नक्शा रटेर कोही निरोगी बन्दैन, बरू त्यसलाई अमल (व्यवहार)मा ल्याउनु छ।

नरक – अध्याय १६/१६मा आसुरी सम्पद्‌को वर्णन गर्दै योगेश्वर श्रीकृष्णले बताउनुभयो कि विभिन्न प्रकारले भ्रमित चित्तवाला, मोहमा फँसेका, आसुरी स्वभाव हुने मानिस अपवित्र नरकमा खस्छन्। प्रश्न स्वाभाविक छ कि नरक कस्तो छ र कसलाई भनिन्छ? यसै क्रममा स्पष्ट गर्दै भन्नुहुन्छ कि मसित द्वेष राख्ने नराधमलाई म पुनः–पुनः आसुरी योनिमा पुऱ्याउँछु, कठिन आसुरी योनिमा पुऱ्याउँछु। यही नरक हो। यस नरकको ढोका के हो? वहाँले बताउनुभयो– काम, क्रोध र लोभ नरकका तीन ढोकाहरू छन्, जसद्वारा आसुरी सम्पद्‌को गठन हुन्छ। अतः पटक–पटक कीरा–फट्याङ्ग्रा, पशु इत्यादि योनिहरूमा आउनु नै नरक हो।

पिण्डदान – प्रथम अध्यायमा विषादग्रस्त अर्जुनलाई शंका थियो कि युद्धजनित नरसंहारले पितृहरू पिण्डदान र तर्पणबाट वंचित हुनेछन्, पितृहरू तल झर्नेछन्। यसमा भगवान् श्रीकृष्णले भन्नुभयो– अर्जुन! तिमीलाई यस्तो अज्ञान कहाँबाट भयो? पिण्डोदक क्रियालाई योगेश्वरले अज्ञान भन्नुभयो र बताउनुभयो कि जसरी जीर्ण–शीर्ण कपडालाई त्यागेर मनुस्यले नयाँ कपडा लगाउँछ, ठीक यसैप्रकार गरी यो आत्मा जीर्ण शरीरलाई छोडेर तत्काल शरीररूपी नवीन कपडा धारण गर्दछ। यहाँ शरीर मात्र एउटा वस्त्र हो र जब आत्माले मात्र

वस्त्र बदल्यो, ऊ मरेन, नश्वर शरीरलाई नै बदलेको छ, उसका व्यवस्थाहरू पूर्ववत् छन् तब यस भोजन (पिण्डदान), आसन, शैया, सवारी, आवास वा जल इत्यादिले कसलाई तृप्त गरिन्छ? यही कारण हो कि योगेश्वरले यसलाई अज्ञान भन्नुभयो। अध्याय १५/७मा यसैमाथि जोड (बल) दिंदै भन्नु हुन्छ कि यो आत्मा मेरो सनातन अंश हो, स्वरूप हो र मनसहित पाँचै इन्द्रियहरूको कार्यकलापजन्य संस्कारलाई लिएर अर्को शरीर धारण गर्दछ र मनसहित षट्-इन्द्रियहरूद्वारा अगाडीको शरीरमा विषय-भोगहरू भोग्दछ। आत्माले जुन शरीरलाई धारण गऱ्यो त्यहाँ पनि भोग-सामग्री उपलब्ध छ, फेरि पिण्डदान किन दिइन्छ?

यता एउटा शरीरलाई छोडयो, उत्रा अर्को शरीर धारण गऱ्यो, त्यो सोझै त्यस शरीरमा जान्छ, बीचमा कुनै विराम छैन, कुनै स्थान छैन तब हजारौं पीढिहरूका पितृहरूले अनादिकालदेखि रहिरहनु र उनको जीविका वंश-परम्पराको हात निर्धारित गर्नु तथा पिंजडाको चरा जस्तै त्यसको रुदन, पतन एउटा अज्ञान मात्र हो। यसैले श्रीकृष्णले यसलाई अज्ञान भन्नुभयो।

पाप र पुण्य - यस प्रश्नमा समाजमा विभिन्न भ्रान्तिहरू छन्; तर योगेश्वर श्रीकृष्णको अनुसार रजोगुणबाट उत्पन्न यो काम र क्रोध भोगहरूबाट कहिले तृप्त नहुने महान् पापी हुन्। अर्थात् काम नै एउटा मात्र पापी हो। पापको उद्गम काम हो, कामनाहरू हुन। यी कामनाहरू रहन्छन् कहाँ? श्रीकृष्णले बताउनुभयो कि इन्द्रिय, मन र बुद्धि यसको वास-स्थान कहलाउँछन्। जब विकार तनमा होइन, मनमा नै हुन्छन्, तब शरीर धुनाले के हुन्छ?

श्रीकृष्णको अनुसार यस मनको शुद्धि हुन्छ नाम-जपबाट, ध्यानबाट, समकालीन कुनै तत्त्वदर्शी महापुरुषको सेवाबाट, उनको प्रति समर्पणबाट, जसको लागि वहाँ ४/३४मा प्रोत्साहित गर्नुहुन्छ कि '**तद्विद्धि प्रणिपातेन**' सेवा र प्रश्न गरेर त्यस ज्ञानलाई प्राप्त गर, जसबाट सबै पाप नष्ट हुनजान्छन्।

अध्याय ३/१३मा वहाँले भन्नुभयो कि यज्ञबाट बाँकी रहेको अन्नलाई खाने सन्तजन सम्पूर्ण पापहरूबाट मुक्त हुन्छन् र जो शरीरको लागि कामना गर्दछन्, ती पापी पाप नै खान्छन्। यहाँ यज्ञ चिन्तनको एउटा निश्चित क्रिया हो,

जसबाट मनमा निहित चराचर जगत्को संस्कार डढेर जान्छन्। मात्र ब्रह्म नै रहन्छ। अतः शरीरको जन्मको जुन कारण छ, त्यही पाप हो र जो त्यस अमृत तत्त्वलाई दिनेवाला हो, जसपछि कहिले शरीर धारण गर्न नपरोस्, त्यही पुण्य हो।

अध्याय ७/२९मा वहाँले भन्नुहुन्छ कि मेरो शरण भएर जन्म–मरण र दोषहरूबाट छुट्नको लागि यत्नगर्ने पुण्यकर्मी जुन पुरुषहरूको पाप नष्ट भइसकेको छ, ती सम्पूर्ण ब्रह्मलाई, सम्पूर्ण कर्म, सम्पूर्ण अध्यात्म तथा राम्ररी मलाई जान्दछन्, र मलाई जानेर ममा नै स्थित रहन्छन्। अतः पुण्यकर्म त्यो हो, जो जन्म–मरण र दोषहरूबाट माथि उठाएर शाश्वतको जानकारी र त्यसैमा सधैंको लागि स्थिति दिलाउँछ र जो जन्म–मृत्यु, दुःख–दोषहरूको परिधिमा घुमाएर राख्दछ, त्यही पापकर्म हो।

अध्याय १०/३मा भन्नुहुन्छ– जो म जन्म–मृत्युबाट रहित, आदि–अन्तबाट रहित तथा सबै लोकहरूको महान् ईश्वरलाई साक्षात्कारसहित विदित गरिलिन्छ, त्यो पुरुष मरणधर्मा मानिसहरूमा ज्ञानवान् हो र त्यस्तो जान्नेवाला सम्पूर्ण पापहरूबाट मुक्त हुन्छ। अतः साक्षात्कारको साथै सम्पूर्ण पापहरूबाट निवृत्ति मिल्दछ।

सारांशतः पुनः–पुनः जन्म–मृत्युको कारण नै पाप हो र जो त्यसबाट बचाएर शाश्वत परमात्मातिर घुमाउँछ, परमशान्ति प्राप्त गराओस्, त्यही पुण्यकर्म हो। साँचो बोल्नु, मात्र आफ्नै परिश्रमको खानु, स्त्रीहरूमा मातृ–भाव, इमान्दारी इत्यादि पनि यस पुण्य–कर्मका सहायक अंग हुन्; तर सर्वोत्कृष्ट पुण्य हो– परमात्माको प्राप्ति। जो एकमात्र परमात्माको श्रद्धालाई तोड्दछ, त्यही पाप हो।

सन्त सबै एक - गीता, अध्याय ४/१मा भगवान श्रीकृष्णले बताउनु भयो कि यस अविनाशी योगलाई कल्पको आदिमा मैले सूर्यलाई भनेको थिएँ, तर श्रीकृष्णको पूर्वकालीन इतिहास अथवा अरु कुनै पनि शास्त्रमा कृष्ण–नामको उल्लेख मिल्दैन।

वास्तवमा श्रीकृष्ण एउटा पूर्ण योगेश्वर हुनुहुन्छ। वहाँ एउटा अव्यक्त र अविनाशी भावको स्थितिको हुनुहुन्छ। जहिले पनि परमात्मासित मिलाउने

क्रिया अर्थात् योगको सूत्रपात् गरियो तब स्थिति भएको कुनै महापुरुषले गरे, चाहे त्यो राम हुन् वा कृष्ण, ऋषि जरथुस्त्र नै किन न रहेका हुन्। परवर्तीकालमा यही उपदेश ईसा, मुहम्मद, गुरुनानक इत्यादि जसद्वारा निस्कियो, भन्नुभयो श्रीकृष्णले नै।

अतः सबै महापुरुष एउटै हुन्। सबै एउटै बिन्दुको स्पर्श गरेर एउटै स्वरूपलाई पाउँछन्। यो पद एउटा एकाई हो। अनेकौं पुरुष यस पथमा चल्नेछन्, तर जब पाउने छन्, एउटै पद पाउनेछन्। यस्तो अवस्थालाई प्राप्त सन्तको शरीर एउटा घरमात्र रहन जान्छ। वहाँ शुद्ध आत्मस्वरूप हुनुहुन्छ। यस्तो स्थिति हुने वालाले जहिले पनि केहि भन्यो भने एउटा योगेश्वरले नै भन्नुभयो।

सन्त कहीं न कहीं जन्म त लिन्छ नै। पूर्व अथवा पश्चिममा, श्याम अथवा श्वेत परिवारमा, पूर्व-प्रचलित कुनै धर्मावलम्बीहरूको बीच अथवा अबोध कबीलाहरूमा, सामान्य जीवन गरीब परिवारमा अथवा धनी परिवारमा जन्म लिएर पनि सन्त उनको परम्परावाला हुँदैन। त्यो त आफ्नो लक्ष्य परमात्मालाई समातेर स्वरूपतिर अग्रसर हुन्छ, त्यही हुनजान्छ। उनको उपदेशहरूमा जाति-पाति, वर्णभेद र धनी-गरीबको मत-भिन्नता वा तगारो रहँदैन। यहाँसम्म कि उसको दृष्टिमा भाले-पोथीको भेद पनि रहँदैन। (हेरौं- गीता-१५/१६- **द्वाविमौ पुरुषौ लोके**)।

महापुरुषको पश्चात् उनको अनुयायीहरू आफ्नो सम्प्रदाय बनाएर संकुचित हुन्छ। कुनै महापुरुषको पछि लाग्ने यहूदी हुन्छ, भने कसैको अनुयायी ईसाई, मुसलमान, सनातनी इत्यादि हुन्छन्; तर यी पर्खालहरूसंग सन्तको सम्बन्ध हुँदैन। सन्त न त कुनै साम्प्रदायिक हो, न कुनै जाति। सन्त, सन्त हो। उनलाई कुनै सामाजिक संगठनमा सम्मिलित न गरौं।

अतः संसारभरिका सन्तहरूको, चाहे कुनै कबीला (समूह)मा उनको जन्म भएको होस्, चाहे कुनै मज़हब (सम्प्रदाय)वाला उनको पूजा बढी गरोस्, कुनै साम्प्रदायिक प्रभावमा आएर यस्तो सन्तको आलोचना गर्नु हुँदैन; किनकि ती निरपेक्ष हुन्। संसारको कुनै पनि स्थानमा उत्पन्न सन्त निन्दाको योग्य हुँदैन। यदि कोही यस्तो गर्दछ भने त्यो आफूभित्र स्थित अन्तर्यामी परमात्मालाई दुर्बल

गर्दछ, आफ्नो परमात्माबाट दूरी उत्पन्न गर्दछ, स्वयं आफ्नो क्षति गर्दछ। संसारमा जन्मलिनेहरूमा यदि तपाईको कोही सच्चा हितैषी छ भने त्यो सन्त नै हो। अतः उनको प्रति सहृदय रहनु संसारभरिका मानिसहरूको मूल कर्त्तव्य हो। यसबाट वंचित हुनु आफैलाई धोखा दिनु हो।

वेद – गीतामा वेदको वर्णन धेरै आएको छ; तर सबै मिलाएर वेद मार्ग निर्देशक चिन्ह (Mile Stone) मात्र हुन्। गन्तव्यसम्म पुगेपछि त्यस व्यक्तिको लागि उसको उपयोग समाप्त हुन्छ। अध्याय २/४५मा श्रीकृष्णले भन्नुभयो– अर्जुन! वेद तीनवटा गुणहरूसम्म मात्र प्रकाश गर्न सक्छ, तिमी वेदको कार्यक्षेत्रबाट माथि उठ। अध्याय २/४६मा भन्नुभयो– सबैतिरबाट परिपूर्ण स्वच्छ जलाशय प्राप्तभएमा साना जलाशयबाट मानिसको जति प्रयोजन रहन्छ, राम्ररी ब्रह्मको ज्ञाता महापुरुष अर्थात् ब्राह्मणलाई वेदहरूबाट यति नै प्रयोजन रहन्छ, तर अर्काको लागि त उनको प्रयोजन छ। अध्याय ८/२८मा भन्नुभयो– अर्जुन! मलाई तत्त्वबाट राम्ररी जानेमा योगी वेद, यज्ञ, तप, दान इत्यादिको पुण्यफलहरूलाई पार गरेर सनातन पदलाई प्राप्त गर्दछन्। अर्थात् जबसम्म वेद जीवित छन्, यज्ञ गर्नु बाँकी छ, तबसम्म सनातन पदको प्राप्ति छैन। अध्याय १५/१मा बताउनुभयो– माथि परमात्मा नै जसको मूल छ, तल कीरा–फट्याङ्ग्रासम्म प्रकृति जसको शाखा–प्रशाखा छन्, संसार यस्तो पीपलको एउटा अविनाशी रुख हो। जसले यसलाई मूलसहित जान्दछ, त्यो वेदको ज्ञाता हो। यस जानकारीको स्रोत महापुरुष हो, वहाँद्वारा निर्दिष्ट भजन हो, पुस्तक वा पाठशाला पनि वहाँतिर नै प्रेरित गर्दछन्।

ओम् – श्रीकृष्णको निर्देशनमा ॐको जपको विधान पाइन्छ। अध्याय ७/८– ओंकार म हुँ, ८/१३– ॐ को जप र मेरो चिन्तन गर। अध्याय ९/१७– जान्नेयोग्य पवित्र ओंकार म हुँ। अध्याय १०/३३– अक्षरहरूमा अकार हुँ। अध्याय १०/२५– वचनहरूमा एक अक्षर म हुँ। अध्याय १७/२३– ॐ, तत् र सत् ब्रह्मको परिचायक हो। १७/२४– यज्ञ, दान र तपको क्रियाहरू ॐबाट प्रारम्भ हुन्छ। अतः श्रीकृष्णको अनुसार ॐ को जप नितान्त आवश्यक छ, जसको विधि कुनै अनुभवी महापुरुषहरूबाट सिकौं।

गीतोक्त ज्ञान नै विशुद्ध मनुस्मृति – गीता आदिमानव महाराज मनुभन्दा पनि अगाडी प्रकट भएको छ– **'इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवान-हमव्ययम्।' (४/१)** अर्जुन! यस अविनाशी योगलाई मैले कल्पको प्रारम्भमा सूर्यसँग भने र सूर्यले मनुसँग भने। मनुले त्यसलाई सुनेर आफ्नो याददास्तमा धारण गर्नुभयो; किनकि सुनेको वस्तु मनको स्मृतिमा नै राख्न सकिन्छ। यसैलाई मनुले राजा इक्ष्वाकुसँग भने। इक्ष्वाकुबाट राजर्षिहरूले जाने र यस महत्वपूर्णकालदेखि यो अविनाशी योग यसै पृथ्वीमा हराएर गयो। शुरुमा भनने न सुनने परम्परा थियो। लिख्न पनि सकिन्छ– यस्तो कल्पनासम्म पनि थिएन। मनु महाराजले यसलाई मानसिक स्मृतिमा धारण गर्नुभयो र स्मृतिको परम्परा दिनुभयो। यसकारण यो गीतोक्त ज्ञान नै विशुद्ध मनुस्मृति हो।

भगवान्‌ले यस ज्ञानलाई मनुभन्दा पनि पहिले सूर्यसँग भन्नुभयो, तब यसलाई 'सूर्यस्मृति' किन भनिदैन? वास्तवमा सूर्य ज्योतिर्मय परमात्माको त्यो अंश हो जसबाट यस मानव-सृष्टिको रचना भयो। भगवान् श्रीकृष्ण भन्नुहुन्छ– "म नै परमचेतन बीजरूपले पिता हूँ, प्रकृति गर्भ धारण गर्ने माता हुन्।" त्यो बीजरूप पिता सूर्य हो। सूर्य परमात्माको त्यो प्रशक्ति हो जसले मानवको संरचना गर्‍यो। त्यो कुनै व्यक्ति होइन र परमात्माको त्यस ज्योतिर्मय तेजबाट मानवको उत्पत्ति हुने वितिकै त्यस तेजमा गीतोक्त ज्ञान पनि प्रसारित गरे अर्थात् सूर्यसँग भने। सूर्यले आफ्नो पुत्र मनुसँग भने, यसकारण यो मनुस्मृति हो। सूर्य कुनै व्यक्ति होइन, बरू बीउ हो।

भगवान् श्रीकृष्ण भन्नुहुन्छ– अर्जुन! त्यही पुरातन योग म तिम्रो लागि भन्न गइरहेको छु। तिमी प्रिय भक्त हौ, अनन्य सखा हौ। अर्जुन मेधावी थिए, सही अधिकारी थिए। वहाँले प्रश्न-परिप्रश्नहरूको शृंखला उभ्याई दिए। तपाईको जन्म त अहिले भएको छ तर सूर्यको जन्म त धेरै अगाडि भएको छ। तपाई नै सूर्यसँग भन्नुभयो, यसलाई म कसरी मानीलिउँ? यसप्रकार बीस-पचीस प्रश्न वहाँले गर्नुभयो। गीताको समापनसम्म वहाँको सम्पूर्ण प्रश्न समाप्त भयो, तब भगवान्‌ले जुन प्रश्न अर्जुनले गर्न सक्दैन्थे, जुन उसको हितमा थियो तिनीहरूलाई वहाँले आफै उठाउनुभयो र समाधान गर्नुभयो। अन्त्यमा भगवान्‌ले भन्नुभयो,

अर्जुन! के तिमीले मेरो उपदेशलाई एकाग्रचित्त भएर श्रवण गर्‍यौं? के मोहले उत्पन्न भएको तिम्रो अज्ञान नष्ट भयो? अर्जुनले भने–

नष्टो मोहः स्मृतिर्लब्धा त्वत्प्रसादान्मयाच्युत।
स्थितोऽस्मि गतसन्देहः करिष्ये वचनं तव।।१८/७३।।

भगवान्! मेरो मोह नष्ट भयो। मैले स्मृतिलाई प्राप्त गरेको छु। सुनेको मात्र छैन, बरू स्मृतिमा धारण गरी सकेको छु। म तपाईको आदेशको पालन गर्नेछु, युद्ध गर्नेछु। वहाँले धनुष उठाउनु भयो, युद्ध भयो, विजय पाउनुभयो, एउटा विशुद्ध धर्म–साम्राज्यको स्थापना भयो र एउटा धर्मशास्त्रको रूपमा त्यै आदिधर्मशास्त्र गीता फेरि प्रसारणमा आयो।

गीता तपाईको आदिधर्मशास्त्र हो। यो नै मनुस्मृति हो, जसलाई अर्जुनले आफ्नो स्मृतिमा धारण गरेका थिए। मनुको समक्ष दुईवटा कृतिहरूको उल्लेख छ– एउटा त सूर्यबाट उपलब्ध गीता, अर्को वेद मनु समक्ष ओर्ले। तेस्रो कुनै पनि कृति मनुको समयमा प्रकट भएको थिएन। त्यसबेला लेख्न–लेख्न लगाउने प्रचलन थिएन, कागज–कलमको प्रचलन थिएन, त्यसैले ज्ञानलाई श्रुत अर्थात् सुनने र स्मृति–पटलमा धारण गर्ने परम्परा थियो। जसबाट मानवको प्रादुर्भाव भयो, सृष्टिको प्रथम मानव ती मनु महाराजले वेदलाई श्रुति तथा गीतालाई स्मृतिको सम्मान दिनुभयो।

वेद मनुको समक्ष ओर्लेका थिए, यीनलाई सुन, यी सुनने योग्य छन्। पछि गएर यसलाई बिर्सि दिए पनि केही हानि हुने छैन; तर गीता स्मृति हो, सधैं स्मरण राख। यसले प्रत्येक मानवलाई सधैं रहिरहने जीवन, सधैं रहिरहने शान्ति र सधैं रहिरहने समृद्धि, ऐश्वर्यसम्पन्न जीवन प्राप्त गराउने ईश्वरीय गायन हो।

भगवान्ले भन्नुभयो– अर्जुन! यदि तिमीले अहंकारबस मेरो उपदेश सुनेनौ भने विनष्ट हुनेछौ अर्थात् गीताको उपदेशहरूलाई हेला गर्नेहरू नष्ट हुन जाने छन्। अध्याय पन्ध्रको अन्तिम श्लोक (१५/२०) मा भगवान्ले भन्नुभयो– **'इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयानघ।'** यो गोपनीय भन्दा पनि अति गोपनीय शास्त्र मद्वारा भनिएको छ। यसलाई तत्त्वसमेत जानेर तिमी सम्पूर्ण ज्ञान र परमश्रेयको प्राप्ति गर्नेछौ। अध्याय सोह्रको अन्तिम दुई श्लोकमा भन्नु भयो–

'यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते कामकारतः।' यो शास्त्रविधिलाई त्यागेर, कामनाहरूबाट प्रेरित भएर अरु अरु विधिहरूद्वारा जसले भज्दछ, त्यसको जीवनमा न त सुख छ, न समृद्धि छ र न परमगति छ।

'तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ।' त्यस कारण अर्जुन! तिम्रो कर्तव्य र अकर्तव्यको व्यवस्थामा यो शास्त्र नै प्रमाण हो। यसलाई राम्ररी अध्ययन गर, त्यसपछि आचरण गर। तिमी मभित्र निवास गर्नेछौं, अविनाशी पद प्राप्त गर्नेछौं। सधैं रहिरहने जीवन, सधैं रहिरहने शान्ति र समृद्धि पाउनेछौं।

गीता मनुस्मृति हो र भगवान् श्रीकृष्णको अनुसार गीता नै धर्मशास्त्र हो। अरु कुनै शास्त्र होइन, अरु कुनै स्मृति छैन। समाजमा प्रचलित अनेकौं स्मृतिहरू गीता विस्मृत हुनुको दुष्परिणाम हो। स्मृतिहरू विभिन्न राजाहरूको संरक्षणमा लेखिएको समाजमा उँच-नीच (सानो-ठूलो)को पर्वाल सृजना गर्न, यसलाई जारीराख्ने उपाय हो। मनुको नामबाट प्रचलित तथाकथित मनुस्मृतिमा मनुकालीन वातावरणको चित्रण छैन। मूल मनुस्मृति गीता एउटा परमात्मालाई नै सत्य मान्दछ, त्यसमा विलय गराउँछ; तर वर्तमान कालमा प्रचलित करीब १६४ स्मृतिहरू परमात्माको नामसम्म लिदैन, न त परमात्मालाई प्राप्त गर्ने उपायहरू माथि प्रकाश पार्दछन्। ती मात्र स्वर्गको आरक्षणसम्म सीमित रहने 'न अस्ति'- जो छँदैछैन, त्यसैलाई प्रोत्साहन दिन्छन्। त्यसमा मोक्षबारे उल्लेखसम्म पनि छैन।

महापुरुष - महापुरुष बाहिरी तथा आंतरिक, व्यावहारिक तथा आध्यात्मिक, लोकरीति र यथार्थ वेद-रीति दुबैको जानकारी राख्दछन्। यही कारण हो कि समस्त समाजलाई महापुरुषहरूले रहन-सहनको विधान बताउनुभयो र एउटा मर्यादित व्यवस्था दिनुभयो। वशिष्ट, विश्वामित्र, स्वयं योगेश्वर श्रीकृष्ण, महावीर स्वामी, महात्मा बुद्ध, मूसा, ईसा, मुहम्मद, रामदास, दयानन्द, गुरु गोविन्द सिंह इत्यादि सहस्र महापुरुषहरूले यस्तो गरे; तर यी व्यवस्थाहरू सामयिक हुन्छन्। पीडित समाजलाई भौतिक वस्तु प्रदान गर्नु यथार्थ होइन। भौतिक झंझट क्षणिक हुन्, शाश्वत होइनन्, त्यसैले उनको समाधान पनि तत्सामयिक हुन्छ। त्यसलाई चिरंतन व्यवस्थाको रूपमा ग्रहण गर्न सकिंदैन।

व्यवस्थाकार – सामाजिक विकृतिहरूलाई महापुरुषले सुल्याउने गर्दछन्। यदि यसलाई सुल्झाइएन भने ज्ञान–वैराग्यजनित परमको साधन कसले सुन्नेछ? व्यक्ति जुन वातावरणमा अल्झिएको छ, त्यसलाई त्यहाँबाट हटाएर यथार्थलाई जान्ने स्थितिमा ल्याउनको लागि अनेकौं प्रलोभन दिइन्छन्। यस अर्थमा महापुरुष जुन शब्दको प्रयोग गर्दछ, कुनै व्यवस्था दिन्छ, त्यो धर्म होइन। त्यसबाट सय–दुई सय वर्षको व्यवस्था मिल्दछ, चार–छः सय वर्षको लागि उदाहरण बन्न जान्छ र हजार–दुई हजार वर्षमा त्यो सामाजिक आविष्कार नवीन परिस्थितिहरूको साथ निष्प्राण हुन्छ। गुरु गोविन्द सिंहको सामाजिक व्यवस्था शस्त्र अनिवार्य थियो। के अब त्यस तरवारको शस्त्रको स्थानमा औचित्य छ? ईसा गदहामाथि बस्दथे। (मत्ती २१) गधाको सम्बन्धमा उसले दिएको व्यवस्थाहरूको आज के उपयोग छ? भने– कसैको गधा न चोर। आज गदहा कसले पाल्दछ? यसैप्रकार योगेश्वर श्रीकृष्णले त्यस समयको समाजलाई सम्यक् व्यवस्थित गर्नुभयो, जसको उल्लेख महाभारत, भागवत इत्यादि ग्रन्थहरूमा छन्, साथै यी ग्रन्थहरूमा वहाँले यथार्थको पनि जतातातै चित्रण गर्नुभयो। परमकल्याणकारी साधना र भौतिक व्यवस्थाहरूको निर्देशलाई एउटैमा समावेश गरेमा समाज तत्वनिर्णयक क्रमलाई पूर्णरूपेण बुझ्न पाउँदैन। भौतिक व्यवस्थाहरूलाई त्यो जस्ताको त्यस्तै होइन, बरू बढाई–चढाई ग्रहण गर्दछ; किनकि त्यो भौतिक हो। 'महापुरुषले भने'– यस्तो भनेर यी व्यवस्थाहरूको लागि महापुरुषहरूको उदाहरण पनि दिन्छन्। उनीहरू महापुरुषको वास्तविक क्रियालाई बंग्याएर भाँचेर त्यसलाई भ्रामक बनाई दिन्छन्। वेद, रामायण, महाभारत, बाइबल, कुरान सबै प्रति पूर्वाग्रहयुक्त धमिलो धारणाहरू बाँकी छन्।

बाहिरी धरातलमा जीवनयापन गर्ने समाज वहाँको भनाईको स्थूल आशय मात्र गर्न सक्छन्। त्यसैले भगवान् श्रीकृष्णले शाश्वत धाम, अनन्त जीवन सधैं रहिरहने शान्ति प्रदायिनी गीता शास्त्रलाई भौतिक व्यवस्थाहरूबाट अलग राखे। महाभारत भारतको बृहत् इतिहास तथा गौरवशाली संस्कृति–शास्त्र हो। वहाँले यस विशाल इतिहासको बिचमा यसको गायन गर्नुभयो, जसबाट भविष्यमा आउने सम्पूर्ण सन्ततिहरू यस धर्मशास्त्रलाई धार्मिक धरातलमा जस्ताको त्यस्तै बुझ्न सकोस्। कालान्तरमा महर्षि पतञ्जलि इत्यादि अनेक महापुरुषहरूले

पनि परमश्रेयको यथार्थ विधिलाई सामाजिक व्यवस्थाबाट हटाएर अलग प्रस्तुत गरे।

गीता मानिस मात्रको लागि - भगवान्‌ले यस धर्मशास्त्रको उपदेश '**प्रवृत्ते शस्त्र सम्पाते**' (गीता, १/२०)- ठीक शस्त्र-संचालनको समयमा गर्नुभयो; किनकि वहाँ राम्ररी जान्नु हुन्थ्यो कि भौतिक संसारमा कहिले पनि शान्ति र सुख हुन सक्दैन। अरबौं मानिसहरूको आहुतिपछि पनि जुन विजेता हुनेछ, त्यो पनि विफल मनोरथ र आखिरमा उदास नै हुनेछ, त्यसैले वहाँले यस्तो शाश्वत युद्धको परिचय गीताको माध्यमले दिनुभयो जसमा एक पल्ट विजय भएपछि, सधैं रहिरहने विजय, अनन्त विजय र अक्षयधाम छ, जुन मानव मात्रको लागि सधैं सुलभ छ, जो क्षेत्र-क्षेत्रज्ञको लडाई हो, प्रकृति र पुरुषको सङ्घर्ष हो, अन्तःकरणमा अशुभको अन्त्य र परमात्म-स्वरूपको प्राप्तिको साधन हो।

उत्तम अधिकारीको लागि मात्र वहाँले व्यक्त गर्नुभयो। श्रीकृष्णले पटक-पटक भन्नुभयो कि तिमी अति नै प्रेम राख्ने भक्तको हितको इच्छाले भन्दैछु। यो अत्यन्त गोपनीय छ। अन्त्यमा वहाँले भन्नुभयो- जो भक्त होइनौ भने प्रतीक्षा गर। त्यसलाई बाटोमा ल्याऊ र फेरि उसैको लागि भन। यही मानिस मात्रको लागि यथार्थ कल्याणको एउटामात्र साधन छ, जसको क्रमबद्ध वर्णन श्रीकृष्णोक्त गीता हो।

प्रस्तुत टीका - योगेश्वर श्रीकृष्णद्वारा प्रसारित श्रीमद्भगवद्गीताको आशयलाई यथावत अनुवाद गर्नुको कारण प्रस्तुत टीकाको नाम 'यथार्थ गीता' हो। यो भगवानको अन्तस्प्रेरणामा आधारित छ। गीता आफैंमा पूर्ण साधन-ग्रन्थ हो। सम्पूर्ण गीतामा शङ्काको एउटा पनि स्थल छैन। जहाँ कहीं शङ्का छ, त्यो बौद्धिक स्तरमा यसलाई जान्न सकिंदैन, यसैले प्रतीत हुन्छ। अतः बुझ्न सकिएन भने कुनै तत्वदर्शी महापुरुषको सान्निध्यमा बुझ्ने प्रयास गरौं।

तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया।
उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः।।

ॐ शान्तिः! शान्तिः!! शान्तिः!!!

निवेदन

'यथार्थ गीता' योगेश्वर श्रीकृष्णको परम पुनीत वाणी श्रीमद्भगवद्गीताको नै अर्थ हो। यसमा तपाईको हृदयमा स्थित परमात्माको प्राप्तिको विधान, प्राप्तिपश्चात् गरेको चित्रण हो। अवहेलनाको दृष्टिबाट यसको उपयोग वर्जित छ, होइन भने हामी आफ्नो लक्ष्यको जानकारीबाट वंचित रहनेछौं। यसको श्रद्धापूर्वक अध्ययनले मानव आफ्नो कल्याणको साधनबाट परिपूर्ण हुन्छ र अलिकति पनि ग्रहण गरेमा परमश्रेयलाई प्राप्त गर्नेछ; किनकि यस ईश्वर–पथमा आरम्भको कहिले पनि नाश हुँदैन।

– स्वामी अड़गड़ानन्द

कैसेट प्रसारणमा अध्यायहरूको पूर्वको भूमिका

१. मात्र एउटा परमात्मामा श्रद्धा र समर्पणको सन्देशदिने गीता सबैलाई पवित्र गर्ने खुल्ला आमन्त्रण दिन्छ। सृष्टिमा कहीं पनि बस्ने धनी र गरीब, कुलीन र आदिवासी, पुण्यात्मा र पापी, स्त्री र पुरुष, सदाचारी एवम् अत्यन्त दुराचारी सबैको त्यसमा प्रवेश छ। विशेष गरेर गीता पापीहरूको उद्धारको सुगम बाटो बताउँछ, पुण्यात्मा त भज्दछन् नै। प्रस्तुत छ त्यही गीताको अद्वितीय व्याख्या, '**यथार्थ गीता**'को कैसेट प्रसारण–

२. शास्त्रको रचना दुई दृष्टिहरूबाट गरिन्छ– एउटा सामाजिक व्यवस्था र संस्कृतिलाई कायम राख्न, जसबाट मानिस पूर्वजहरूको पदचिन्हको अनुकरण गर्नुस्कुन् तथा अर्को यो हो कि ऊ शाश्वत शान्तिलाई प्राप्तगरोस्। रामचरितमानस, बाईबल, कुरान इत्यादिमा दुबै पक्षहरूको समावेश छ; तर भौतिक दृष्टि–प्रधान भएको हुनाले मानिस समाजोपयोगी व्यवस्थालाई मात्र समात्न पाउँछन्। आध्यात्मिक सूक्तिहरूलाई पनि उसले सामाजिक व्यवस्थाको संदर्भमा देख्नलाग्दछ; भन्दछ– यस्तो त शास्त्रमा लेखेको छ। यसैले वेदव्यासले दुबैको लागि एउटै ग्रन्थ महाभारत लेखे पनि आध्यात्मिक क्रियाको संकलन गीताको रूपमा बेग्लै गऱ्यो, जसबाट मानिसहरू यस मूल कल्याण–पथमा भ्रान्तिको मिश्रण गर्न नसकोस्। त्यही आध्यात्मिक मूल्यको साथ प्रस्तुत छ गीताको दिव्य–सन्देश–

३. गीता कुनै विशेष व्यक्ति, कुनै जाति, वर्ग, पन्थ, देश–काल वा कुनै रुढिग्रस्त सम्प्रदायको ग्रन्थ होइन; बरू यो सार्वलौकिक तथा सार्वकालिक धर्मशास्त्र हो। यो प्रत्येक देश, प्रत्येक जाति, प्रत्येक आयुका प्रत्येक स्त्री–पुरुषको लागि सबैको लागि हो। वास्तवमा गीता सम्पूर्ण मानव जातिको धर्मशास्त्र हो। र यो कति गौरवपूर्ण कुरा हो कि गीता तपाईको धर्मशास्त्र हो–

४. पूज्य भगवान् महावीर, तथागत भगवान् बुद्ध विज्ञ भएपनि लोकभाषाहरूमा पनि गीताकै सन्देशवाहक हुन्। आत्मा सत्य हो र पूर्ण संयमबाट आत्मस्थितिको विधान हो– यो गीताकै विचार हो। बुद्धले त्यही तत्त्वलाई सर्वज्ञ तथा

अविनाशी पद भनेर गीताकै विचारलाई पुष्टगरेका छन्। यतिमात्र होइन, विश्ववाङ्मयमा धर्मको नाममा जे जति सार–सर्वस्व छ– जस्तै एउटा ईश्वर, प्रार्थना, पश्चाताप, तप इत्यादि– गीताकै उपदेश हुन्। त्यही उपदेश स्वामी श्री अड़गड़ानन्दजीको मुखाब्जबाट निःसृत 'यथार्थ गीता' कैसेटरूपमा मानवमात्रको मुक्तिको दिव्यसन्देश बनेर उपस्थित छ।

५. भारतको लोकगाथाहरूमा उल्लेखित छन् कि सुकरातको शिष्य–परम्पराका मनीषि अरस्तूले आफ्नो शिष्य सिकन्दरलाई भारतबाट गीताज्ञानी गुरु ल्याउने निर्देश दिएको थियो। गीताकै एकेश्वरवादलाई विश्वको अनेकौं भाषामा मूसा, ईसा तथा विभिन्न सूफी महात्माहरूले प्रचार गरे। भाषान्तर भएकोले यी पृथक्–पृथक् प्रतीत हुन्छन् तर सिद्धान्त गीताकै हुन्। अतः गीता मानवमात्रको अतर्क्य धर्मशास्त्र हो। गीताको आशय '**यथार्थ गीता**'को रूपमा प्रस्तुत गरेर स्वामी श्री अड़गड़ानन्दजी महाराजले मानवमात्रलाई एक अमूल्य निधि दिएको छ, जसको कैसेट रूपान्तरण श्रीजीतेन भाईको सौजन्यबाट भएको हो। गीताको दशौं हजार अनुवादहरूको बीच देदीप्यमान यस व्याख्याको आलोकमा तपाई सबै परमश्रेयको साधक बन्नुस्।

६. संसारमा प्रचलित सबै धर्म गीताको दूरस्थ प्रतिध्वनि मात्र हुन्। स्वामी श्री अड़गड़ानन्दजी महाराजद्वारा यसको व्याख्या '**यथार्थ गीता**'लाई सुनेर जैन कुलोत्पन्न श्री जीतेन भाईजीले व्रत नै लिए कि कैसेटको माध्यमबाट यसको प्रसारण गरुँ, किनकि भगवान् महावीर, भगवान् गौतम बुद्ध, गुरुनानक, कबीर इत्यादिको श्रद्धापूरित तप–सिद्धान्तहरूको उच्चतम अभिव्यक्ति गीता हो। गीताको त्यही कैसेट सुमन तपाई सबैको समक्ष आत्मदर्शनार्थ प्रस्तुत छन्।

७. गीताको दुई हजार वर्षपछिसम्म धर्मको नाममा सम्प्रदाय बनेको थिएन। यसैले गीता मज़हब (सम्प्रदाय)मुक्त हो। त्यस बेला विश्वमनीषामा एउटै शास्त्र गुंजिरहेको थियो– उपनिषद्–सार गीता! मोक्ष र समृद्धिको स्रोत गीता! शास्त्र पढ्नुभन्दा त्यसको श्रवणगर्नु अधिक लाभदायक छ किनकि उच्चारणको शुद्धता इत्यादिमा एकाग्रता बाँडिन्छ। यसैले सरल भाषामा रूपान्तरित '**यथार्थ गीता**' को यो कैसेट तपाईको सेवामा प्रस्तुत छन्।

यसको श्रवणबाट केटाकेटीहरूमा, छर–छिमेकीहरूमा परमात्माको शुभ संस्कारहरूको संचार हुनेछ, तपाईको घर–आँगनको वायुमण्डल पनि तपोभूमि जस्तो सुरभित हुनेछ।

८. त्यो घर श्मशान छ जसमा प्रभुको चर्चा छैन। आजको मानव यति व्यस्त छन् कि चाहेर पनि भजनकोलागि समय निकाल्न पाउदैनन्। यस्तो परिस्थितिमा गीताको सन्देश कर्ण–कुहरसम्म पुगेमा परमश्रेय र समृद्धिका संस्कारहरूको बीजारोपण हुनजान्छ। भगवान्को वाणीका यी कैसेटहरूबाट दिनभरी त्यस प्रभुको स्मरण बनेको रहन्छ र यही भजनको आधारशिला हो।

९. आफ्ना केटाकेटीलाई शिक्षा दिलाउँछौ कि उनीहरू राम्रो संस्कार अर्जन गरुन्। राम्रो संस्कारको आशय मानिसहरू लगाउँछन् कि त्यो आफ्नो रोजी–रोटी, आवास–विकासको समस्याहरूको समाधान गरोस्। ईश्वरतिर कसैको ध्यान छैन। कसै–कसै संग सबैथोक छन् त्यसैले प्रभुलाई स्मरण गर्नेको आवश्यकता नै संझन्दैन। तर यी सबै त पार्थिव नै हुन्। नचाहिंदै पनि सम्पूर्ण वैभव यहीं छोडेर जानुपर्दछ। यस्तो स्थितिमा ईश्वरलाई चिन्नु नै एउटामात्र सम्बल हो, जसलाई प्रदान गरिरहेका छन् '**यथार्थ गीता**' को यो कैसेट प्रसारण–

१०. संसारमा जति पनि धार्मिक मत–मतान्तर छन् ती सबै कुनै महापुरुषको पछि श्रद्धालुहरूको सङ्गठित समाज हो। महापुरुषको एकान्त भजनस्थली नै कालान्तरमा तीर्थ, आश्रम, मठ र मन्दिरहरूको रूप लिन्छन् जहाँ महापुरुषको नाममा जीविकोपार्जनबाट लिएर विलासितासम्मको साधन एकत्रित गरिन्छ। गद्दीहरू महापुरुषहरूपछि बन्दछ, गद्दीबाट कोही महापुरुष बन्दैन। यसैले धर्म सदादेखि नै प्रत्यक्षदर्शी महापुरुषको क्षेत्रको वस्तु रहेको छ। गीता यस्तै निर्विवाद महापुरुष योगेश्वर भगवान् श्रीकृष्णको वाणी हो जसको चिरन्तन सत्यहरूबाट तपाईको साक्षात्कार गराई रहेका छन् '**यथार्थ गीता**' को यो कैसेट प्रसारण–

ॐ

गीता तपाईंको धर्मशास्त्र हो !

विश्वमा प्रचलित सबै धार्मिक विचारहरूको आदि उद्गमस्थल भारतको सम्पूर्ण अध्यात्म र आत्मस्थिति दिने सबै शोधको साधन-क्रमको स्पष्ट वर्णन यस गीतामा छ, जसमा ईश्वर एक, पाउने क्रिया एक, बाटोमा अनुकम्पा एक तथा परिणाम एक छ- त्यो हो प्रभुको दर्शन, भगवत् स्वरूपको प्राप्ति र कालभन्दा अतीत अनन्त जीवन। हेर्नुस्- 'यथार्थगीता'।

५२००

५२००

५२००

शास्त्र

परमात्मा प्रवेश गराउने क्रियात्मक अनुशासनको नियमहरूको संकलन नै शास्त्र हो। यस दृष्टिले भगवान् श्रीकृष्णोक्त गीता सनातन, शाश्वत धर्मको शुद्ध शास्त्र हो; जुन चारवटा वेद, उपनिषद्, सबै योगशास्त्र, रामचरित मानस तथा विश्वको सबैदर्शनशास्त्रहरूको एक्ले प्रतिनिधित्व गर्दछिन्। गीता मानवमात्रको लागि धर्मको अतर्क्य शास्त्र हो।

परमात्माको निवास

त्यो सर्वसमर्थ, सधैं रहिरहने परमात्मा मानवको हृदयमा स्थित छ। सम्पूर्ण भावहरूद्वारा उसको शरणजाने विधान छ, जसबाट शाश्वत धाम, सधैं रहिरहने शान्ति र अनन्त जीवनको प्राप्ति हुन्छ।

सन्देश

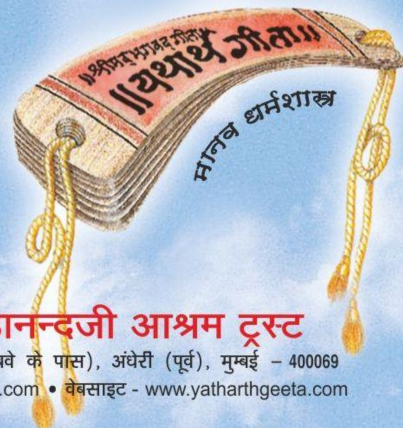
सत्य वस्तुको तीनवटै कालहरूमा अभाव छैन र असत्य वस्तुको अस्तित्व छैन। परमात्मा नै तीनवटै कालहरूमा सत्य हो, शाश्वत हो, सनातन हो।

- स्वामी अड़गड़ानन्द

५२००

वर्षको लामो
अन्तरालपछि
श्रीमद्भगवद्गीताको
शाश्वत व्याख्या

श्री परमहंस स्वामी अड़गड़ानन्दजी आश्रम ट्रस्ट
न्यू अपोलो एस्टेट, गाला नं 5, मोगरा लेन (रेलवे सबवे के पास), अंधेरी (पूर्व), मुम्बई – 400069
फोन - (022) 28255300 • ई-मेल - contact@yatharthgeeta.com • वेबसाइट - www.yatharthgeeta.com